

OKNYTT

Medlemsblad för Johan Nordlander - sällskapet

Red: Lars-Erik Edlund   Nr 3-4 1982   Årg 3

INNEHÅLL

LEDARE

Karl-Hampus Dahlstedt. Autonom forskning och internationell	1
---	---

ARTIKLAR

Gösta Holm. Bynamnet <i>Kåddis</i>	6
Ulf Lundström. Ödelagd bygd och gamla storbyar i norra Västerbotten	9
Bengt Audén. Tankar och hypoteser om namnet <i>Bygdeå</i> och den bottniska kolonisationen	17
Karl-Hampus Dahlstedt. Renkor på norrländska	26
Märta Kihlgren berättar	31
Nils-Erik Eriksson. Lagsman, skattelagare och skogslagare. Några anteckningar	41
Åke Hellström. Friherreskapet Arnäs' dombok berättar	46
Erik August Granbergs sägner från Stöde. Sammanställda av Eva Groth	48
Anna-Lena och Bengt Audén. Om Pajala-pensionärernas bildarbete	51
Tryggve Sköld. Finska litteratursällskapet	55
Åke Hansson. Ett arkiv för dialekter, ortnamn och folkminnen	57

RECENSIONER - ANMÄLNINGAR

Eivor Nylund Torstensson. Genmäle till genmäle	66
Nytt från Etnologiska institutionen vid Umeå universitet Anm av Arne Söderlind	66
Lennart Lundmark: Uppbörd, utarmning, utveckling. Anm av Tryggve Sköld	67
Erik A Nylander: Familjeregister för Själevads socken inkl Björna och Mo socknar 1681-1785. Anm av Inez Egerblad	67

REDAKTIONELLT

Vad ska årsboken heta?	70
Karl-Hampus Dahlstedt. O-Knytt eller OK-nytt	72

Redaktörens adress: Mariehemsvägen 13 C III, 902 36 UMEÅ

LEDARE

AUTONOM FORSKNING OCH INTERNATIONELL
AV KARL-HAMPUS DAHLSTEDT

Vid symposiet "Midt- og nordskandinavisk historie og kultur" på Dragvoll vid Trondheim höll en deltagare från vardera Tromsø, Umeå och Helsingfors ett tal vid festmåltiden i universitetets "kantine" tisdagen 22 juni 1982. OKNYTT återger här K-H Dahlstedts tal rekonstruerat efter ett ofullständigt manuskript. Talet får också bli vår ledare.

Ärade symposiedeltagare!

Vår toastmaster efterlyste humor och historier. Jag börjar därför med en liten historia på pitemål, som kan stå som symbol för vår gemenskap här på detta symposium, vi som har det nordliga klimatet och de korta somrarna tillsammans.

En försäljare av trädgårdsmöbler - såna där som man dricker kaffe på utomhus vackra dagar - reste ända upp till Pitebygden och vidare upp till Älvsbyn. När han vältaligt försökte sälja en möbel till en bonde, svarade denne:

- Ja, jenna oppat ha vä då så korta sommara, så vä sett då oppa spärkarn om vä ska ha oss na kaffe.

Jag vill faktiskt berätta en historia till, som angår vårt symposium och norrmännen närmare än den första.

Elis Holmgren i Storvallen i närheten av Klimpfjäll överst i Vilhelmina, där det är bara 5 mils väg (dvs stig eller vinterväg, inte landsväg) över till den norska gården Kroken i Susendalen i Hattfjellaldals kommun, talade om följande från sin exercis i Vännäs 1905 (lägg märke till året 1905), när vi spelade in honom på band någon gång i slutet av 1950-talet:

- Jäg vart uttege till vapensme å placera däri vapensmejja. Men då komme ne opp plakata på barackdörana: "Kung Oskar väntar att varje man gör sin plikt". Å vi to ut alle gevära borti lagre å to å dom vaselin å jord dom i ärning. Men jä tänkt för mig själv: "Om dô

skick mä till gränsa oppi fjälle här hene därvä Kultsjön, int skjut jä på na närnska (= norrman). Du förstå dä va ju vänner å kamrata allihop! Nä, gosse khär! Jä kut över! - Men om döm skick mä tell Storlien häll länger sör, no ska jä vara sä skjut bra mange närnska.

Men Elis slapp bli överlöpore. En dag var ett nytt plakat uppsatt, på vilket det stod: "Kung Oskar anser inte Norge värt en enda ärlig svensk mans blod."

- Å gla va jäg. Vi to in gevära å smord in dom vä vaselin ånyest.

För Elis gick alltså gränserna på tvären i stället för på längden av skandinaviska halvön. Detsamma gäller oss på detta symposium, men vi måste sträcka oss ett litet stycke söder om Storlien för att få det att gå ihop.

*

Men låt mig nu lämna dessa uppslupna historier och övergå till en liten allegori. Jag befinner mig på fallrepet, som det så vackert heter på svenska, dvs jag har nog räknat bara 8 dygn kvar att vara professor, sedan är jag uttjänt eller emeritus, som det också så vackert heter på svenska.

I denna situation, när jag vände mig bakåt i sal I vid öppningen av symposiet i måndags, och såg den stora salen nästan fullsatt av unga ansikten, de flesta okända för mig, då upplevde jag generationsväxlingen i en modern metafor. Det kändes som om jag vore på väg ner i en sån där rulltrappa på ett stort varuhus, medan en hop ungdomar stormade upp för den andra trappan. Det var en känsla inte bara av vemod utan också av välbefinnande som fyllde mig: en vision - en dröm - som jag vågade ha som ung har nu gått i uppfyllelse; dvs den har i väsentlig utsträckning förverkligats eller substantierats - eller vilket ord vi nu bör välja.

VI HAR BÖRJAT FÅ EN AUTONOM NORD- OCH MITTSKANDINAVISK FORSKNING, DVS EN NORDLIG FORSKNING SOM STÅR PÅ EGNA BEN.

Främst tack vare de nya universiteten i norr - Trondheim, Tromsö, Umeå, Uleåborg, Jyväskylä - som alla kom till på 1960-talet och som överraskande fort har etablerat sig och vuxit sig starka. Men också tack vare det samarbete över gränserna i norr,

som vi har satt i gång i olika sammanhang - inte minst i form av de symposier som började i Umeå 1978 och nu fortsätter här 1982 och senare - hoppas jag - på andra högnordiska lärdomsorter.

Vad menar jag då med AUTONOM?

Jo, i detta sammanhang menar jag därmed en forskning och vetenskap som arbetar utifrån landsändans egna erfarenheter och värderingar.

En helt objektiv värdefri vetenskap tror jag nämligen inte är möjlig. Detta får inte fattas så att jag vill ge det subjektiva ideologiska godtycket fria tömmar.

Utän jag menar att forskningen sällan eller aldrig kan vara helt objektiv, värderingsfri och förutsättningslös, vare sig i valet av undersökningsobjekt, vid avvägningen av vikten hos olika - ofta motstridiga - argument eller vid utvärderingen av resultatet.

Men även om vi nu således har fått egna forsknings- och lärdomshärdar här i norr, så är vi fortfarande i hög grad beroende av centrala resursfördelningar både inom universitets- och högskoleväsendet och i forskningsråden.

En egen guldsko, en Audhumbla, som sällan sinar, är för oss i norr, antingen vi bor i Norge, Finland eller Sverige, en nåd att stilla be om.

I Umeå har vi faktiskt - om inte en aldrig sinande guldsko - för den beror i hög grad av trävarukonjunkturer och dollarkurser - så något ditåt. Jag syftar på Kempefonderna i Örnsköldsvik. Ett av Sveriges största trävarubolag, Mo & Domsjö, har satt av dessa fonder uteslutande för forskning och kultur i rikets nordligaste län.

Sörlänningar avundas oss. Men sanningen är naturligtvis den att de väldiga inkomsterna från norra Sveriges skogar till största delen har runnit söderut, bl a från det ökända baggböleriet strax intill Umeå till Göteborg, precis som våra fotbollsspelare. Det berömda Hallwylska palatset, en dyrt påkostad patricierboning intill Norrmalmstorg i Stockholm, numera museum, har t ex helt kommit till med pengar från Kempeföretagen i norr.¹

Men åter till ämnet!

När man talar för en autonom norrländsk forskning möter ofta den replik, som varnar för isolering och kråkvinkelvetenskap.

- Jo visst, visst ska vi vara internationella, men inte nödvändigtvis på Stockholms och Uppsalas villkor!

Låt oss för det första slå fast: Vår trenationella nordskandinaviska kalott - ordet använt i vidaste mening - är i princip lika internationell som forskningsområdet Kenya, Tanzania och Uganda i Öst-Afrika.

Om Öst-Afrika för oss tycks mer internationellt så kan det bero på att vi är hemmablinda, men också på att det blir föremål för mer forskning utifrån som u-landshjälp.

Efter Narve Björgos intressanta och genomtänkta föreläsning i går om perspektiv och problemställningar i minoritetsforskning, så är vi väl medvetna om att en sådan internationalism inte enbart är av godo.

I Sverige har vi ett ordspråk som säger: "Vi är alla smålänningar inför vår herre".

Det vill jag nu travestera och säga:

HÄR I NORDEN ÄR VI ALLA MINORITETER INFÖR VÅRA HERRAR, SUPERMAKTERNA.

Vi bör visst inte være oss selv nok i alla väder, inte envisas att vara helt selvhulpne, för att försöka tala norska. Även om det i stort sett är väsentligt att varje nation, varje etnisk grupp, får sköta sin egen forskning, i synnerhet i de humanistiska och samhällsvetenskapliga disciplinerna, så är det också nyttigt att vi ibland genomlyses av forskare med en helt annan bakgrund.

När vi talar om "internationalism" i forskningen så är det emellertid inte detta vi främst tänker på, utan på metod och teori. Och på det viset vågar jag påstå att vi har arbetat i Umeå. Fastän flygkommunikationerna utåt är usla - Bromma-Arlanda osv - så har vi täta förbindelser ut i världen. Vi har skakat av oss "det bottniska kulturtvånget".

Jag tog upp detta med internationalismen, därför att jag tycker att denna typ av värdering kan bli för ensidig. Allt är inte bra därför att en svensk forskare har funnit några stall-

bröder i USA eller Tyskland, som tycker likadant. Det finns kufar också söder om Östersjön och bortom Nord-Atlanten.

Liksom jag började vill jag sluta detta festtal med att dröja vid min egen situation i dag:

När jag 1969 tillträdde som en av de första professorerna vid den humanistiska fakulteten i Umeå, hade jag satt mig i sinnet att man inte skulle kunna beskylla mig för kråkvinkelvetenskap och överdriven norrländspatriotism.

Resultatet blev fem mycket internationella doktorer inom ämnet allmän språkvetenskap ~~av~~ vilka med hänsyn till nationalitet och uppväxtort två var svenskar, varav en norrlänning från Hälsingland, två mellaneuropéer och en nordamerikanska. Den förste som disputerade för doktorsexamen inom vår fakultet var således en ungrare från Szeged.

Av dessa skrev två sina avhandlingar på tyska och tre på engelska. Två av avhandlingarna behandlade rent språkteoretiska problem inom semantik, syntax och textlingvistik, två behandlade jämförande germansk språkhistoria på olika grammatiska nivåer och en handlade om skolspråk och mångspråkighet i Sudan.

Av dessa fem är nu tre verksamma i Väst-Tyskland, varav två som professorer, och två i USA (Hawaii och Seattle)² på något lägre nivåer.

Det var inte precis det jag hade drömt om, när jag började. För visst ska vi vara internationella och läsa facklitteratur på främmande språk, men det bör vara en viss måtta på internationalismen.

Däremot hade jag en vision om självständig egen forskning och kultur i norr. Och den har i hög grad förverkligats i våra nord- och mittskandinaviska symposier.

NOTER

1. En efterhandskontroll i uppslagsböcker visar att pengarna bakom Hallwylska palatset och museet visserligen härrör från en gren av storföretagarfamiljen Kempe, men inte från Mo & Domsjö AB utan från Ljusne-Woxna AB.
2. Den ena har nu (dec 1982) flyttat till Austin-regionen i Texas.

ARTIKLAR

BYNAMNET *KÅDDIS*

AV GÖSTA HOLM

Från min barndom minns jag en utflykt från Umeå stad till byn Kåddis, som ligger högre upp vid Umeälven. Vid det tillfället, liksom i andra sammanhang, uttalade vi namnet som det skrivs och med akut accent.

Namnet *Kåddis* har veterligen inget motstycke, och dess form är märklig. Ändelsen *-is* och den akuta accenten gör, att man vill gå till ett annat språk än svenskan, när man söker efter en härledning av namnet.

I en uppsats 1973 pekade jag på det lapska ordet *kadde* 'strand', som har s k "etymologiskt långt", dvs halvlångt, *a* och akut accent; i vissa böjningsformer får det en ändelse med *-s*, t ex inessiv singularis *kaaddēsna*. Ett lån från lapskan till svenska i gammal tid skulle ha kunnat resultera i ett **kāddis* (där *a* betecknar långt fornsvenskt *a*). Faktiskt finner vi också namnet skrivet på ett liknande sätt många gånger på 1300-talet, t ex 1324 *Caadis*, *Kadis* m m. Ett **kāddis* bör ha kunnat utvecklas till **kāddis* och *kāddis* senare under medeltiden (liksom *bāter* till *bāt*), och mycket riktigt uppträder skrivningar som *Kodis* 1493 och *Kādiis* 1539 osv.

På grund av terrängförhållandena vid Kåddis föreföll det mig övervägande sannolikt, att ett lapskt namn med innebörden 'strand' snarare borde ha åsyftat havskust än älvstrand. Omkring vår tideräknings början gick havet upp till forsarna vid Kåddis. Man kan tänka sig, att ett lapskt viste på platsen då har kunnat benämnas med ett ord med innebörden 'stranden'. Detta antagna namn kunde sedan ha traderats genom århundradena av lapparna för att till slut övertas av inflyttade fiskare eller bönder med nordiskt tungomål. Namnet *Kāddis* bör i så fall höra till de tidigaste svenska ortnamnen i Ume-trakten.

Kolonisering genom jordbrukare i detta område är belagd med hjälp av vegetationshistoriska, bl a pollenanalytiska, undersökningar av forskare inom projektet Early Norrland vid Umeå universitet. Dessa botanikhistoriker har observerat min teori om tidig bebyggelse vid Kåddis och funnit, att den styrks av deras egna rön. Man har konstaterat agrar bosättning i närheten av Kåddis fr o m ca 500 e Kr.

I den i Umeå nyligen utkomna festskriften till professor Tryggve Sköld ("Språkhistoria och språkkontakt i Finland och Nord-Skandinavien") har f arkivchefen, docent Gunnar Pellijeff publicerat ett skarpt angrepp på min teori.

Han menar, att ingenting tyder på särskilt tidig svensk bebyggelse vid Kåddis, vare sig baserad på fiske eller jordbruk. Beträffande denna synpunkt hänvisar jag till de ovan nämnda vegetationshistoriska rönen, som uppenbarligen var okända för Pellijeff, då han författade sin uppsats. Vidare hävdar han, att det lapska s k svagstadiet har generaliserats i Ume-lapskan, varför vi inte borde vänta *-dd-* utan *-tt-* i ett lapskt, på *kådde* återgående namn. Till detta kan svaras, att stadieväxling resp utebliven stadieväxling i Västerbottens-lapskan i gammal tid är ett helt outrett kapitel. På grundval av vad vi nu vet kan man inte hävda som ett faktum att böjningsformer med *-s-* av *kådde* under t ex vikingatiden måste ha uttalats med *-tt-*.

Pellijeff är ense med mig om att *Kåddis* inte är ursprungligen svenskt. Men det är, menar han, inte lapskt utan finskt. I finskan finns ett ord *kodis*, som bl a betyder 'gård'. Det skulle enl Pellijeff helt enkelt vara detta - givetvis akutatcentuerade - ord, som är ursprunget till *Kåddis*. En finsk inflyttare under tidig medeltid skulle ha kallat sin gård **Kodis*, vilket accepterats av hans svenska grannar.

Teorin kan kanske flyktigt besedd te sig plausibel. Den är emellertid absolut oantagbar.

Det finska skriftspråkets *kodis* har sitt *-d-* genom svensk påverkan. I de allra flesta finska dialekter motsvaras skriftens *-d-* av *đ* (ett läspljud motsv engelskt *th* i *this*) eller *-r-*. I den finska dialekt, som kan komma ifråga i vårt fall, uttalades ordet under den tidiga medeltiden säkerligen *kođis*.

Mot detta skulle i senare tiders Ume-mål svara ett uttal *ködis (eller, som en ytterst svag möjlighet, *kadis), men absolut inte *kåddis*. Det finns heller inga paralleller till att ett tidigmedeltida lånord med -o- under 1300-talet skrevs med -a- som i fallet *Caadis*, *Kadis* 1324.

Det vore värdefullt, om arkeologerna i Umeå ville företa intensiva utgrävningar i Kåddis-området. Även mer omfattande pollenanalyser skulle vara tacknämliga. Redan nu kan man emellertid säga, att det finska *kodeis* inte kan vara upphovet till namnet *Kåddis*. Tolkningen av detta namn som ett tidigt lapskt lån är givetvis en gissning, liksom de flesta andra härledning- ar av mycket gamla ortnamn. Men några avgörande invändningar av språklig art torde inte kunna riktas mot den.

ÖDELAGD BYGD OCH GAMLA STORBYAR I NORRA VÄSTERBOTTEN AV ULF LUNDSTRÖM

I de äldsta skattelängderna från Övre Norrland, från mitten av 1500-talet, finner man några byar som inte längre existerar. 1547-1558 fanns det jordskattelängder som tog upp byarnas totala innehav av åker och äng. Måttenheten var markland och öresland. Bland byanamnen togs även ödebyar eller utjordar upp.

I Skellefteå socken fanns Holme, som var en ödeby eller utjord som ägdes av Ostvik. Orrby (1547 = Åreby), som benämndes utjord eller ödesjord ägdes av Degerbyn. I Bygdeå socken fanns Bryni, som ägdes av Rickleå. Även i de ordinarie jordskattelängderna, eller årliga räntan, fanns byar som senare försvann. I Skellefteå socken fanns Ön eller Öjebyn, som senare lades under Degerbyn, och i Bygdeå socken fanns Gummegård, som lades under Skinnarbyn (som var kyrkby i Bygdeå socken). I Piteå socken fanns Sötensmark, som tycks ha lagts under Granträskmark.

Tittar man på moderna kartor kan man i vissa fall hitta ortnamn som anknyter till de försvunna byanamnen. Man får leta i omgivningarna till den by som ödebyarna lades under. Sedan man kanske lyckats hitta en möjlig plats där byn kan ha legat får man besöka Lantmäteriverket i Gävle och gå igenom gamla lantmäterikartor för den aktuella byn. På de äldsta kartorna kan man undersöka om det finns åker och äng på den misstänkta platsen. Om så är fallet har man ytterligare lyckats begränsa det möjliga läget för ödebyn. Under 1700-talet genomfördes storskiftet i Sverige. Storskifteskartorna är i regel de första kartorna där varje åker och äng har sitt namn. Har man inte tidigare hittat något spår efter den försvunna byn får man ofta napp vid genomgången av storskifteskartornas rika bestånd av ägonamn. På de första storskifteskartorna finns vanligen endast namn på inägorna, dvs åker och äng. Vill man ha namn även på annan mark får man gå till de senare storskifteskartorna och lagaskifteskartorna. Sedan man väl hittat något anknytande ägonamn får man ge sig ut i terrängen och leta efter spår.

När det gäller Ön så finns byn i skattelängderna åren 1539-

1602. Byn bestod av ett enda hemman. Efter 1602 lades marken under Degerbyn. Jag frågade en gammal man i Degerbyn om Ön, och han kunde berätta var byn hade legat. Han pekade ut en skogshöjd i nordvästra delen av byn. Höjden var omgiven av ett vidsträckt odlingslandskap.

Jag var något skeptisk mot uppgiften och studerade storskifteskartan från 1788 över Degerbyn. Ängarna vid höjden kallades då *Ölägdorna*. Namnet antyder att ängarna tidigare varit åker. Sedan fick jag höra i byn att namnet fortfarande var i bruk.

Därefter besökte jag platsen och hittade en 7 x 18 m stor husgrund med mullbänkar. Där fanns även några rösen med svarta stenar och svart jord. I en rotvälta på området fanns lerklining och under en sten fanns en gammal tegelsten. Inne i husgrunden fanns en stor grop som kan ha varit en källare. Vid husgrunden fanns antydningar efter flera byggnader.

I Degerbyn finns en sägen om byns tre första invånare som skulle ha varit n'Gons i Morom, n'Pet i Lägdom och n'Primp i Orrby. I en del av Degerbyn som heter *Stensvedjan* hörde jag att sägnen skulle ta upp Stensvedjans tre första invånare. Olika personer kunde också peka ut tre platser där dessa tre personer skulle ha bott.

På den äldsta lantmäterikartan över hela Degerbyn från 1699 fanns det åker eller äng på samtliga tre platserna. Åker fanns annars bara i bykärnan i Degerbyn, som låg 2 km söderut.

På storskifteskartan från 1788 finns det namn på platserna som anknyter till sägnen om de tre första invånarna. På en av platserna fanns Stor- och Lillmorán. *Morom* är dativ pluralis av *mor*, dvs avser flera morar. *Mor* betyder 'sumpig skogsmark'. Platsen kallas *Moran* idag.

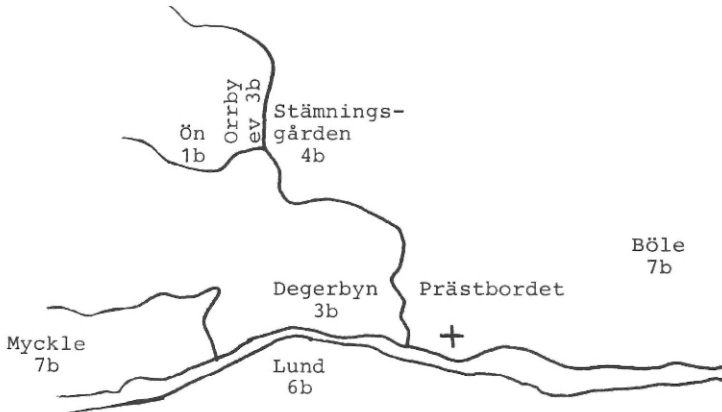
En annan av platserna kallades *Årbyslägdorna*. *Lägdom* är dativ pluralis av *lägda*. Den tredje platsen ligger intill ett kvarnområde vid Klintforsån som fortfarande kallas *Orrby* eller *Orrbyströmmen*.

Dessa tre platser utgjorde troligen byn *Orrby*. Platsen vid kvarnområdet skulle kunna vara den ursprungliga bosättningen varifrån de övriga två platserna senare bebyggts. Sedan antyder även ortnamnet *Orrby* att området har varit en egen by. Karl Fahlgren

menar i Skellefte sockens historia del 1:1 att namnet troligen betyder 'åbyn'. R-et var en gammal genitivändelse, som fallit bort i nysvenskan. Namnet har inget med orrar att göra. *Orre* heter på Skelleftemål *woor*.

Samtliga dessa platser är uppodlade idag och det är tveksamt om det går att hitta några spår efter bebyggelsen. På två av platserna lär man dock ha hittat gammalt tegel.

Byar vid Skellefteå kyrka samt de äldsta uppgifterna på antalet bönder.

Ungefär 2 mil norr om Skellefteå ligger byn Ostvik, som på 1500-talet ägde ödebyn Holme. Om man tittar på en modern karta över byn finner man ca 5 km norr om Ostvik och "tvillingbyn" Östanbäck en fäbodvall som heter *Holmbodarna*. Intill fäbodval-len ligger två insjöar som heter Inre och Yttre Holmviken, vilka tidigare hade förbindelse med havet.

I skattelängderna på 1500-talet finns även en uppgift att det låg en skärgård under Holme samt den stora Ön Romelsön. Skärgården var taxerad till 10 spannland medan åkern värderades till $1\frac{1}{2}$ spannland (0,17 hektar). Dessutom fanns 10 lass äng. Fisket har sålunda varit den viktigaste näringen. I namnet Romelsön ingår enligt professor Gösta Holm det nordiska mansnamnet Romund. Kanske var han bosatt i Holme?

På den äldsta kartan över Ostvik-Östanbäck från 1703 fanns

holmbodan utmärkt. Det fanns äng på platsen. När byn försvann så förvandlades gårdsplatsen till en fäbodvall som nyttjades av byamännen i Ostvik. Fäbodvallen är belägen på en markerad kulle med stenhällar. Namnet *Holme* torde syfta på den markerade kullen. Man brukar ibland tala om skogsholmar, vilket betecknar en kulle med skog som skiljer sig från den omgivande marken. Kullen har knappast varit omfluten av havet i historisk tid. Höjd över havet 10-15 m.

Vi kan gå tillbaka till byn *Degerbyn*. Namnet betyder 'storbyn'. Men år 1539, från vilket år den äldsta skattelängden över Västerbotten finns bevarad, fanns det 3 bönder i byn vilken var en av de minsta byarna i Skellefteå socken.

Man kan fråga sig om efterleden *-byn* i västerbottniska ortnamn verkligen betyder 'by'. Vissa ortnamnsforskare har menat att *by* ursprungligen betydde 'gård'. Något bevis för den betydelsen kan man inte hitta bland namnen på *-byn* i norra Västerbotten. De ortnamn som innehåller *-byn* är också byar på ett undantag när. Inget gårdsnamn, som innehåller efterleden *-byn* finns alltså. Namnen på *-byn* ger också ett ungt intryck. Förleden betecknar ofta en naturlokal. Man får se sig om efter någon annan innebörd av efterleden *-byn* i nordvästerbottniska ortnamn.

När det gäller Degerbyn har forskare ansett att Degerbyn är en del av en större by. Som bevis för detta faktum anför man den stora ägosplittringen mellan byarna Degerbyn, Stämmingsgården, Myckle, Lund och Prästbordet. Myckle har fortfarande urfjällsjord i Stämmingsgården och hade tidigare jord i Degerbyn som dock inte betecknades urfjäll utan utjord, Degerbyn har haft urfjällsjord i Stämmingsgården och Stämmingsgården har haft urfjäll i Degerbyn, Lund har urfjäll i Stämmingsgården och Prästbordet har haft urfjäll i Stämmingsgården.

Ser man på andra byar längs Skellefteälven ser man att bosättningen först har skett på den norra stranden av älven. I alla byar mellan Skellefteå kyrka och Skellefteälvens mynning äger byarna på norra sidan av älven även marken på den södra sidan av älven. Vi har norra och södra Böle, Hedensbyn och Bergsbyn.

Detta har troligen även varit fallet uppe vid Degerbyn som tidigare torde ha ägt Lund vilken senare blev en egen by. Den första bebyggelsen i området torde ha skett i Degerbyn som ligger på norra sidan av Skellefteälven vid Klintforsåns mynning. På strandslutningen ner mot älven finns fina åkermarker i söderläge.

Namnet *Stämmingsgården* innehåller enligt Gösta Holm ett personnamn i förleden, antingen *Stämner* eller ett tvåstavigt personnamn med *Sten-* i första leden, *Stenmodh* eller *Stenvast*, ev *Stenbjörn*, *Stenfinn* eller *Stenvardh*. Namnet antyder också att *Stämmingsgården* var en gård i den stora byn, men senare blev en egen by. Till den stora byn hörde även Ön och Orrby.

Genom det här området rinner Klintforsån som på sin väg mot mynningen har passerat den stora sjön Varuträsket. Gusten Widmark menar att ån tidigare har hetat **Vara*. Han pekar på andra åar i norra Västerbotten som har gett namn till källsjöar eller stora sjöar i åarnas lopp. Vi har **Kåga-Kågeträsk*, **Tåma-Tåmeträsk*, **Bura-Burträsk*, **Bygda* (gamla namnet på Rickleån) - *Bygdeträsk*. I analogi med dessa exempel menar Widmark att ån **Vara* har gett namn till *Varuträsket*. Han sätter namnet **Vara* i samband med verbet *vares* 'bli ränder i vattnet före el. efter fågel eller fisk', som finns i J V Lindgrens Ordbok över Burträskmålet. Han jämför med *vara* 'squalpa, uppkomma små vågor vid fiskredskapens rörande', som finns med i Wennbergs ordbok över hälsingemålen. Namnet **Vara* kan syfta på det stora vattenfallet vid Orrbyströmmen, två fall på sammanlagt 28 m fallhöjd.

Ser man på åarna i Västerbotten så märker man att åarna även gett namn till bebyggelsen vid åns mynning. Vi har *Kåga-Kåge*, *Tåma-Tåme*, *Byska-Byske* och *Bura-Bure*. I analogi med dessa exempel menar jag att byn vid Varas-Klintforsåns mynning tidigare har hetat **Vara*. Ursprungligen torde äldsta delen av byn, som låg i nuvarande Degerbyn, ha avsetts med namnet. Efterhand som man tog nya områden i anspråk inom byn och dessa fick sina bydelsnamn, *Lund*, *Stämmingsgården*, *Ön*, *Orrby* och möjligen *Myckle*, så fanns det ett behov av ett namn på bykärnan. Man kunde inte använda namnet **Vara* eftersom det avsåg hela byn.

Folk som bodde i de yttre bydelarna kallade istället bykärnan

för *Degerbyn* 'storbyn', eftersom den mesta bebyggelsen i byn var koncentrerad här och man såg den som moderbyn. Namnet *Degerbyn* skulle sålunda vara ett bydelsnamn som senare betecknade en egen by.

I By socken finns en parallell med en delad storby. (Carl Lindberg, Ett bidrag till By sockens bebyggelsehistoria. I: Ortnamnssällskapet i Uppsala årsskrift 1946, s 21 ff.)

Jag påstår också att de flesta andra bynamn med efterleden *-byn* i norra Västerbotten ursprungligen har varit namn på bydelar. *By* som beteckning på bydelar är faktiskt fortfarande levande i språket. Man talar om "övre byn, nere i byn", där *by* avser delar av byn.

I 1543 års jordebok fanns byn Burträsk som omfattade all bebyggelse vid sjön Burträsket. Senare har byn delats upp på de tre byarna Åbyn, Gammelbyn och Bodbyn. Bydelarna fick sina namn när de fortfarande var delar av den stora byn.

En del av byn Flarken i Nysätra socken kallas fortfarande för *Gammelbyn*, och den har aldrig varit en egen by.

Det finns även några andra exempel på möjliga bydelningar. Vid mynningen av Åby älv fanns 1543 två byar som hette *Åbyn* och *Avan*. Älvens gamla namn var *Sukubyske*, som betydde 'Lillbyske'. År 1553 kallades ån *Lillbyskeån*. Nuvarande *Byskeälven* kallades *Bredabyske*. Det normala mönstret är att en å ger namn till bebyggelsen vid åns mynning. Detta kan även ha varit fallet när det gäller *Åby älv*. Åbyn och Avan kan ursprungligen ha varit en by, men med två bebyggelseklungor. Byns namn skulle ha varit *Sukubyske* eller *Lillbyske*. Senare delades byns två delar. Byklungan vid ån hade redan tidigare kallats *Åbyn*, och klungan vid den säckformiga viken hette *Avan*. Ett stöd för teorin är att *Byske* kallades *Byske Sunnanå* år 1543. Troligen är namnet *Sunnanå* - södra ån ett sätt att undvika förväxling med den nordliga grannbyn.

Byn Bergsbyn vid Skellefteälven kallades 1543 för *Berget*, vilket torde vara det ursprungliga namnet. Grannbyn kallades rätt och slätt *Byn*. Senare fick den namnet *Hedensbyn* efter någon bemärkt man i byns historia. Möjligen kan de bägge byarna tidigare ha varit en enhet med ett annat namn.

Vid Gärdefjärden nära Lövånger finns tre byar som heter *Mångbyn*, *Gärde* och *Broänge*. I 1543 års jordabok fanns *Mångbyn* med samt *Gärde* som vissa år kallades *Gärdebyn*. I skattelängderna mellan 1547-1558 som tog upp byarnas totala jordinnehav är byarna förda tillsammans "Mångebyn med Gerde". Detta antyder att byarna kan ha ett gemensamt ursprung. 1543 fanns även *Sunnasbyn* som betyder 'söderbyn'. Sitt namn har byn fått i förhållande till *Mångbyn* som ligger norr om *Sunnasbyn*. Detta förhållande antyder att *Mångbyn* har varit den äldsta boplatsen.

Ett hemman i *Sunnasbyn* kallades *Broendan*. Senare kom hela byn att kallas *Broendan*, som längre fram utvecklades till *Broänge*.

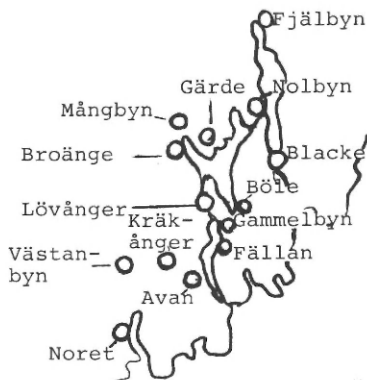
Enligt traditioner i *Mångbyn* skulle byn tidigare ha hetat *Mångeby*, dvs 'handelsbyn'. Det finns indikationer på att här låg en viktig handelsplats under vikingatid och tidig medeltid. Bl a finns flera hustomter som legat i långa rader, och rester av en hamnanläggning. Namnet *Bro-* i *Broänget* kan syfta på denna hamnkonstruktion, enligt Seth Jansson vid Skellefteå museum.

Ursprungligen har dessa tre byar utgjort en enda by. Genom området rinner *Mångbyån* och det är möjligt att åns gamla namn har gett namn till den stora byn. Men *Mångbyn* kan ha varit en enhet i en ännu större by (se nedan).

Västanbyn och Noret söder om Lövånger har troligen tidigare utgjort delar av *Kräkånger* (Lövsele). Västanbyn ligger väster om *Kräkånger*. Till *Kräkånger* har troligen också *Avan* hört. 1543 fanns här 4 bönder. Inägorna i *Avan* och *Kräkånger* utgjorde tillsammans ett stort öppet odlingslandskap på 1600-talet.

Strax söder om Lövångers samhälle ligger byarna *Fällan* och *Gammelbyn*, som troligen har varit enheter i en större by. Nordväst om Lövånger vid Högfjärden ligger de bägge byarna *Nolbyn* och *Fjälbyn*. Även de kan ha varit delar av en större by.

Enligt Gösta Holm har namnet *Lövånger* betecknat den forna havsviken som utgjordes av de nuvarande sjöarna *Avafjärden*, *Gärdefjärden* och *Högfjärden*. Kanske har bebyggelsen runt denna havsvik varit en enda by med namnet *Lövånger*. Efterhand blev de olika bebyggelseenheter egna byar.

Byarna vid Löfvånger.

Ett stöd för teorin är den stora ägosplittringen som finns mellan dessa byar. Det finns nämligen en mängd urfjällsjordar i området. Vid Broänge har inte mindre än 7 byar urfjällsjordar, nämligen: Blacke, Mångbyn, Gammelbyn, Prästbordet, Böle, Fällan och Gärde. I Gärde har Nolbyn och Blacke urfjällsjordar.

De gamla havsvikarna har ofta gett namn till bebyggelsen vid dess stränder, t ex *Kräkånger* och *Hertsånger*. Den äldsta bosättningen har kanske skett i Gammelbyn.

Slutligen kan man spekulera över ortnamnen *Böle*, som i de flesta medeltida socknar i Övre Norrland ligger nära kyrkan och socknens centrum. I Skellefteå socken ligger Böle strax öster om kyrkan, numera delat på Norr- och Sörböle. Vid Löfvånger finns likaså ett Böle. Nära Gamla Kyrkbyn i Piteå finns Bölebyn. I Luleå socken finns ett Böle utanför Råneå och i Kalix utanför Töre. Nära Umeå landsförsamlings kyrka finns också ett Böle.

Namnet *Böle* betyder 'bostad, boning'. Kan de enkla bynamnen *Böle* ha varit bostad till personer i socknens ledning, kyrklig eller världslig?

I artikeln har jag velat peka på några angreppspunkter på det arkivaliska material som finns från 1500-talet, och jag menar att man fortfarande kan vinna ny kunskap ur dokumenten. I detta sammanhang är ortnamnen av mycket stor betydelse!

TANKAR OCH HYPOTESER OM NAMNET *BYGDEÅ*
OCH DEN BOTTNISKA KOLONISATIONEN
AV BENGT AUDÉN

I OKNYTT nr 1-2 1982 skriver Gösta Holm om sockennamnet *Bygdeå*. Inlägget föranleddes av en artikel om samma namn i tidskriften Västerbotten nr 2/81 av Ivar Hylander, enligt vilken "Bygdha - med innebörden av 'nybyggen' - primärt betecknat det byalag, som de första bebyggarna grundade i det stycke av kustbygden, som på goda grunder kan betecknas som socknens 'kärnbygd'". Gentemot detta hävdar Holm att namnet ursprungligen var ett ånamn, avseende nuvarande Rickleån.

Båda dessa tolkningar har i sak tidigare föreslagits av andra, den förra särskilt av historiker, den senare särskilt av språkforskare. Men *Bygdeå* är ju ett från flera synpunkter viktigt norrländskt ortnamn och det vore därför bra med en mera gemensamt accepterad åsikt om dess tolkning. Här följer ett litet bidrag därtill, några tankar och hypoteser efter läsningen av de nämnda artiklarna.

*

Av de äldsta beläggen för *Bygdeå* tycks man mest ha intresserat sig för (*in*) *norbygdho*. Detta beror nog delvis på att namnet förekommer i ett (latinskt) originaldiplom, Gudlef Bilders testamente från år 1337 (DS nr 3311). Men dessutom kom just (*in*) *norbygdho* att bli en betydelsefull pusselbit i den norrländska historieskrivningen, se nedan. Tidigast och oftast har man menat att denna namnvariant avsåg en socken/trakt. En av de första som nämner denna betydelse var Jonas Ask. Han skrev år 1731: "Att främlingar från andra sidan havet fordom först kommit till dessa trakter, byggt hus och givit socknen namnet *Bygdeå* av *bygga*, är ännu i allmänhetens mun" (1928:69).

I en kommentar till Gudlef Bilders testamente hävdar Johan Nordlander: "Att med detta namn /(*in*) *norbygdho*/ åsyftas n.v. *Bygdeå* s:n, lider intet tvifvel" (1896:172). I hans utgåva av

jordeboken för Västerbotten 1543 står det om samma namn: "af fsv. bygðþ, f. bebyggdt land, men huru?" (1905:291).

Under förra hälften av 1900-talet hade flera norrländska hembygdsforskare synpunkter på namnets innebörd. En av dessa var Umeå-lektorn A Hjelmérus: "Socknens namn [...] måste härledas af det fornsvenska eller nordiska ordet bygð, men hvarifrån denna trakt blifvit bebyggd, är ju icke godt att af ordet härleda. Att det skett söderifrån, angifver skrifsättet Norbygð, men hade närmast sydliga ort, Umeå, varit stambygden, hade sannolikt namnet Umbygden uppstått, liksom Västerbottens allmoge ännu i dag säger 'Umstan' om Umeå stad" (1911:53).

Den mest inflytelserike norrlandshistorikern vid sidan av Johan Nordlander har varit Nils Ahnlund. Han tolkade (*in*) *norbygðho* som "nordanbygden, den nordligaste bebyggelsen" (1924:110; jfr 1942, 1955). Den unge Ahnlund kan här ha påverkats av Nordlander, som han ansåg vara den främste kännaren av Norrlands kulturhistoria (1920:211), och av Johannes Bureus, som han naturligtvis läst och som skriver i Sumlen (s 188) att ingen bodde "nor om Bygde then tiden" (här troligen = 1200-talet).

En möjlig förklaring till att man ansåg (*in*) *norbygðho* vara sockennamn/traktnamn är att alla samtida och senare belägg för *Bygðeå* (o dyl) tydligen är sockennamn.

Men låt oss se närmare på vår namnvariant i källan, Gudlef Bilders testamente! Där upptas bl a följande två poster. För det första avstår testator till kyrkan i Uppsala "dimidium amnem in norbygðho wlgariter dictum laxafiske cum dimidio opido adiacente eidem amni". Därpå anges att Helgeandshuset i Stockholm skall er-hålla "dimidium amnem dictum laxafiske, in bredhabyskio [...] et quamdiu vixero, de eo amne pauperibus eiusdem domus decem salmone conferam annuatim".

Om vi betraktar det senare citatet, ser vi att *amnem* (ackusativform av *amnis*) uppges vara "laxafiske". Vanligtvis betydde *amnis* 'å, älv', men här avsåg ordet tydligen ett ställe i ån (en fors, ett strömdrag), där man fiskade lax. Betydelsen 'laxfiske' i det följande uttrycket *de eo amne [...] decem salmone conferam annuatim* vore väl också bättre än det mindre exakta 'å, älv'. Redan namnets utseende förbjuder antagandet att (*in*) *bredhabyskio*

var ett socken-/traktnamn. Det torde i stället ha avsett (den breda, nedersta delen av) nuvarande Byske älv i Skellefteå sn; jfr tolkningen 'den svällande [ån]' (Widmark 1967:19 med litteraturhänvisning). Därmed skulle man kunna översätta hela citatet så här: "ett halvt strömdrag, kallat laxfiske, i Byske älv [...] och så länge jag lever, skall jag från detta laxfiske årligen giva tio laxar till de fattiga i samma hus /Helgeandshuset/".

Det förstnämnda citatets (*in*) *norbygdho* liknar till typen (*in*) *bredhabyskio* och båda förekommer i ett likartat sakligt och språkligt sammanhang. Utan att ange betydelsen av (*in*) *norbygdho* skulle man därför kunna översätta citatet: "ett halvt strömdrag, på svenska kallat laxfiske, i *norbygdho* jämte en halv by vid detta laxfiske".

Här är det alltså fråga om två laxfisken, varav det ena sannolikt uppges vara beläget i en älv, *in bredhabyskio*. Då testamentet upprättades var det nog testatorn och ägaren, Gudlef Bilder från Angermanland, som själv omtalade var dessa fiskeplatser låg. Om han då som framgått angav att det ena laxfisket låg i ett vattendrag - inte i en socken -, borde han rimligtvis ha brukat samma typ av lokalitetshänvisning även för det andra fisket. För övrigt torde det ha varit mest näraliggande och viktigast att i ett fall som detta nämna det vattendrag där fiskestället låg. En socken i övre Norrland under 1300-talet bör nämligen ha varit en jämförelsevis sen områdesbeteckning, på sina håll diffus och föränderlig. Men en å eller älv var beständig i folks medvetande, och mindre vattendrag än de nämnda brukades som gräns- och orienteringsmärken.

*

Då man i diskussionen om (*in*) *norbygdho* betraktat namnet som ånamn, har Rickleån i Bygdeå sn varit det oftast utpekade vattendraget. (Övriga aktuella vattendrag har varit Dalkarlsån i Bygdeå sn och Skellefte älv (?) i Skellefteå sn; se t ex Widmark 1963 och 1967 respektive Olofsson 1962:149. Dessa alternativ berör jag inte nu.)

Redan Johan Nordlander tänkte sig att laxfisket *in norbygdho*

låg i Rickleån, men han såg inte något direkt namnsamband mellan denna å och (*in*) *norbygdho*. Han skriver i sin kommentar till Gud-lef Bilders testamente: "I Norrbottens handlingar för 1556, n:o 5, nämnes i Bygda s:n bland afradspenningar: 'Stadga af rad af ett fiskevatten, som var gifvet till *S:t Erik*, liggandes i Rickleå, uppburit 2 marker.' År 1568 uppbars i samma s:n 20 st. spickelaxar uti årlig stadga af Rijckala by 'för Spetals Iord som skänkt är'. På en liten lapp i Sandbergiska samlingen (gamla, F. 3819), tydligen från 1500-talets förra hälft, omtalas Richala Treskeå, hvarefter det heter: 'Halfparten af Rijckala är Kongl. Maj:ts arf och egit.'" (1896:172).

Flera av ovanstående uppgifter erinrar mycket om den tidigare anförda testamentsposten. Att Rickleå sägs tillhöra Kungl Maj:t och inte Uppsala kyrka - såsom i testamentet - förklaras av att fisket och den halva byn övertogs av kronan under tidig reformationstid.

Den som mest framhållit ett samband mellan (*in*) *norbygdho* och Rickleån är Gusten Widmark. I bl a en uppsats i Västerbotten 1967 menar han att *Bygdha* (o dyl) och *Rickleå* (*Rykarda* o dyl) avsåg samma å och att det senare namnet givits efter någon medeltida kolonisationsör vid namn *Rikard*. Att denne velat värna fisket skulle förklara namnet 'Rikards å'. Widmark sammanställer *Bygdha* (o dyl) med verbet *böja* och tänker sig att ån fått sitt namn på grund av en tvär krök "strax väster fastigheten Laxbacken". Artikeln illustreras bl a med ett foto, som tycks avbilda den ifrågavarande kröken.

Som många andra är jag benägen att tro att Widmark har rätt i att *Bygdha* (o dyl) är ett gammalt ånamn och att ån - nuvarande Rickleån - fått namn på grund av någon böjning i dess nedre del. Men jag tycker att den krök han föreslår (numera) är så liten att den knappast kan ha föranlett ånamnet. Jag skulle därför vilja fästa uppmärksamheten på den enligt min mening namngivande böjningen i ån.

En vanlig åsikt har varit att förleden *nor-* i *norbygdho* är väderstrecksbeteckningen *norr-*. Vi har just sett flera exempel på detta. Men *nor-* kan ju också ha varit appellativet *nor* 'mindre sund', som ingår i bl a flera ortnamn vid västerbottenskusten,

t ex *Norum* i Bygdeå sn och *Kräkångersnoret* (nuvarande *Lövsele*) i Lövångers sn.

Nu fanns det i äldre tid ett nor även vid Bygdeå kyrka. På t ex en geometrisk karta från 1686 över Bygdeå pastorats ägor (sign Z4, nr 71:1; Lantmåteriverket i Gävle) ser man strax öster om kyrkan och prästgården beteckningarna *Norret* och *Sankmyra*. Enligt samma karta gick en 100-200 alnar bred havsvik väster om Bygdeå kyrka och vidare ett stycke norrut.

På några 1700-talskartor över Skinnarbyn i Bygdeå sn kallas den yttre delen av denna havsvik *Sundet*, medan den inre delen, viken väster och norr om kyrkan, betecknas *Fjärden*. Norr om kyrkan avbildas en ö och en bro, kallad *Fjälbron*; sign Z4, nr 112:1 (år 1761) och 112:2 (år 1771-72).

Trots beteckningen *Norret* på 1600-talskartan fanns det tydligen inte någon vattenförbindelse mellan *Sankmyra* och *Sundet*. Terrängområdet öster om kyrkan var en del av den inre och alltmer torrlagda dalgången, *Sundet* den yttre och alltjämt vattenfyllda delen av den forna havsviken. Men genom landhöjningen hade *Norret* med tiden förlorat sitt berättigande, även om det fortfarande brukades.

Då sedermera Rickleån fick sitt namn - för åtminstone 800 år sedan - låg landet minst omkring 10 meter lägre än det nu gör. Därför torde man efter en närmare undersökning kunna konstatera, att det under tidig medeltid fanns en vattenförbindelse mellan det forna noret och nuvarande Rickleån norr därom. Denna å tog då åtminstone delvis en rakt sydlig riktning, genom vad som senare betecknades *Norret*, *Sankmyra*, *Fjärden* och *Sundet* och vidare ut mot havet. Därmed kom åns utlopp att bilda en stor och - att döma av nutida utlopp i andra västerbottniska åar och älvar - karakteristisk krök, och jag tror att det var just denna påtagliga böjning som gav upphov till **Norbygdha*. Namnets betydelse vore då förslagsvis 'den böjda ån som rinner i/ut i Noret' eller 'den del av den böjda ån som rinner genom Noret'.

Men någon gång under medeltiden hade landhöjningen ändrat åns utflöde. Då strömmade den ut i havet längre norrut, vid byn Rickleå, varav den snart kom att få sitt nya namn. (Det just sagda innebär att jag inte utan vidare kan ansluta mig till Widmarks

åsikt att ån fått namn efter någon medeltida kolonistör. Ty jag föreställer mig att en norrländsk å eller älv av denna storlek bör ha varit betydelsefull för livet i en hel bygd och att den därför knappast fått namn - åtminstone inte ett mera varaktigt namn - efter något i detta sammanhang så tillfälligt och trots allt betydelselöst som en enskild person.)

*

Hur kan det då komma sig att man först under senare tid börjat att tolka (*in*) *norbygdho* som ett vattendragsnamn? Kanske främst därför att namnet tidigt drogs in i diskussionen om den bottniska medeltidskolonisationen, varigenom det fick en mer eller mindre självklar betydelse av socken- eller traktnamn. Den som mest energiskt företrädde den namnbetydelsen under vårt århundrade var Nils Ahnlund.

I ett diplom från 1300-talets förra hälft uppges kolonisationsområdet vara *terre et ampnes inter skeldepth et vlu* ('landområden och åar/älvar mellan Skellefte och Ule älvar'); DS nr 2606, år 1327, och många äldre historiker, bl a Johan Nordlander, tog fasta på nämnda sydgräns. Men snart lanserade Nils Ahnlund en annan gräns, som han förlade till trakten söder om Skellefte älv. Han menade att uppgörelsen vid freden i Nöteborg 1323 blev ett hot mot svenska intressen i norr på grund av den gräns som då skulle ha dragits tvärs över Bottenviken till Bjuröklubb i södra Skelleftetrakten och vidare ett stycke in i landet. Därför gällde det "att skapa en sluten och sammanhängande svensk bebyggelse i de områden [= landet norr om Bjuröklubb], som i sinom tid kunde tänkas bli ämne för tvist" (1924:107 f, 124 f).

I denna fråga fick Ahnlund stöd av bl a den västerbottniske dialektforskaren Seth Larsson, som såg en dialektgräns i södra delen av Lövånger sn. Norr därom var folkmålet yngre och utvecklat under främmande inflytande, ansåg Larsson, som tänkte sig att kolonisterna - "en tämligen stark koloni" - kom från Hälsingland och Medelpad (1929:192 ff).

Ännu ett skäl för att placera kolonisationsområdets sydgräns söder om Skellefteå blev Hälsingelagens bestämmelse om befrielse

från full ledning för inbyggarna i Umeå och Bygdeå och alla dem, som bodde norr därom (HL, KqB:7). Denna geografiska angivelse var för Ahnlund endast ett mindre område strax norr om Bygdeå (eller till i nivå med Bjuröklubb), vilket framgår av en tidningsdebatt som han 1942 hade med den västerbottniske hembygdsforskaren och museiintendenten Ernst Westerlund.

Gentemot Ahnlund hävdade Westerlund att med Hälsingelagens bestämmelse torde ha menats "så långt som svensk bebyggelse sträckte sig", dvs vid denna tid (omkring 1300) och avsevärt tidigare hela kusten, troligtvis till Torneå, men åtminstone till Luleå. "Ingenstädes har visats," fortsatte Westerlund, "att man har anledning att spörja efter gamla gränser så långt söderut som t ex i Lövångerstrakten" (19.1.42).

Av samma debatt framgår också att Ahnlunds åsikt om sydgränsen sammanhänge med frågan om kyrkor och socknar norr om Bygdeå under medeltiden. "Alldeles säkert är," skrev han, "att före 1330-talet ej existerade någon kyrka eller socken norr om Bygdeå" (29.1.42).

Som det sagda antyder trodde Ahnlund att den västerbottniska kusten, från trakten strax norr om Bygdeå i söder, koloniserades under mycket kort tid. Det hela var "en kraftansträngning [...] utan motstycke i den kända delen av Sveriges historia, ett värdigt fullföljande av de verk som sagan tillägger Bröt-Anund" (1924:124), ett "omfattande kolonisationsföretag" (1937:34), en "målmedveten och hastig kolonisation" (1942). Kolonisterna kom enligt Ahnlund från Hälsingland och Medelpad (1928).

Men Nils Ahnlund var inte den förste att hävda kolonisationens stora omfattning och hastiga förlopp. Carl Gustaf Styffe skriver i sin välkända bok Skandinavien under unionstiden att före 1320-talet besöktes trakterna norr om Kvarken endast i handelssyfte, att de nordligaste socknarna i Västerbotten var Umeå och Bygdeå och att inflyttningarna till Bottnen skedde i rask takt efter denna tid (1880:317 f). Liknande åsikter framställer Gustaf von Düben i sin banbrytande avhandling Om Lappland och lapparne, företrädesvis de svenske (1873) och Johan Nordlander, som menade att med regeringens stöd började kolonisationen "på allvar på 1320-talet och utgår då från rikets centrala delar.

Den utlofvade skattefriheten för nybyggesanläggningar mellan Skellefteå- och Uleåälv drog säkerligen dit folk företrädesvis från rikets tätare befolkade landsdelar, t. ex. Mälardalen" (1905:352).

Teorin om den bottniska kolonisationen genom massinflyttning under kort tid från sydligare nejder, som jag här kort skisserat och som kan kompletteras i många avseenden, är alltså en hypotes, eller rättare sagt en samling skilda hypoteser, eftersom de olika historikernas åsikter ofta inte kan förenas, och det finns faktiskt bara en enda uppgift om att personer flyttat till en västerbottenssocken under denna tid. Den förekommer i brevet rörande överlåtelsen av Piteå älv m m till Nils Åbjörnsson år 1335 (DS nr 3134). I detta kan man läsa att personer flyttats in genom hans försorg och att en viss byggnadsverksamhet pågått. Men det står inte något om hur många personerna var och varifrån de kom. Kom de kanske från Österbotten? Inte heller sägs något om motivet för flyttningen. Var de inflyttade förvaltningspersonal för den förläning som det troligtvis var fråga om här (jfr Ahnlund 1942)? Och vilka byggnader hade uppförts? Var de konstruktioner i älven för laxfisket? Frågorna kring detta diplom är många. Men det är helt tydligt långt ifrån en tillräckligt stabil grund för en teori om inflyttning i stor skala till det gamla Västerbotten.

Mycket återstår förvisso att säga både om ortnamnet *Bygdeå* och om den bottniska kolonisationen och jag hoppas att diskussionen kan fortsätta här i bladet.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

- Ahnlund, N, 1920. Rannsakningen om stiftsgränsen i Norrabotten 1374. I: Historisk Tidskrift 1920.
- , 1924. Oljoberget och Ladugårdsgärde. Svensk sägen och hävd. Stockholm.
- , 1928. Bottniska problem. I: Svenska Dagbladet 7.2.28.
- , 1937. Västerbotten. I: Svenska Turistföreningens Årskrift 1937.
- , 1942. Sveaväldets nordgräns vid 1300-talets början. Ännu ett inlägg av professor Nils Ahnlund. I: Norra Västerbotten 29.1.42.

- Ahnlund, N, 1955. Västerbotten före Gustav Vasa. I: Västerbotten 1955.
- Ask, J, (1731) 1928. Gradualavhandling om staden Umeå och närliggande pastorat. Övers. av J.V.Lindgren. I: Västerbotten 1928.
- Bureus, J, 1886. Johannes Thomae Bureus, Sumlen. Utg. av G.E.Klemming. I: Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif, Bih. I:2.
- DS = Diplomatarium Suecanum (Svenskt Diplomatarium).
- von Düben, G, (1873) 1977. Om Lappland och lapparne, företrädesvis de svenske. Östervåla.
- Hjelmérus, A, 1911. Till Västerbottens läns historia och beskrivning. Kring Västerbottens läns nedre terrassland. Andra häftet: Bygdeå. Umeå.
- HL = Svenska landskapslagar tolkade och förklarade för nutidens svenskar av Åke Holmbäck och Elias Wessén, tredje serien: Södermannalagen och Hälsingelagen. Stockholm 1940.
- Holm, G, 1982. Sockennamnet *Bygdeå* i Västerbottens kustland. I: OKNYTT. Medlemsblad för Johan Nordlander-sällskapet. Nr 1-2 1982. Umeå.
- Hylander, I, 1981. Sockennamnet Bygdeå. I: Västerbotten 2/81. Lantmäteriverket i Gävle: Kartor över Bygdeå sn (sign Z4).
- Larsson, S, 1929. Substantivböjningen i Västerbottens folk-mål jämte en exkurs till ljudläran. Uppsala.
- Nordlander, J, 1896. Norrländska Samlingar. Häftet 4. Stockholm.
- , 1905. Norrländska Samlingar. Häftet 6. Upsala.
- Olofsson, S I, 1962. Övre Norrlands medeltid. I: Övre Norrlands historia, I. Umeå.
- Styffe, C G, 1880. Skandinavien under unionstiden. Ett bidrag till den historiska geografien. Andra upplagan, öfversedd och tillökt. Stockholm.
- Westerlund, E, 1942. Sveaväldets nordgräns vid 1300-talets början. Ett genmäle till professor Nils Ahnlund. I: Norra Västerbotten 19.1.42.
- Widmark, G, 1963. Ortnamnen. I: Bygdeå sockens historia. Red. av Karl Fahlgren. Umeå.
- , 1967. Bottniska vattendragsnamn. I: Västerbotten 1967.

RENKOR PÅ NORRLÄNDSKA
AV KARL-HAMPUS DAHLSTEDT

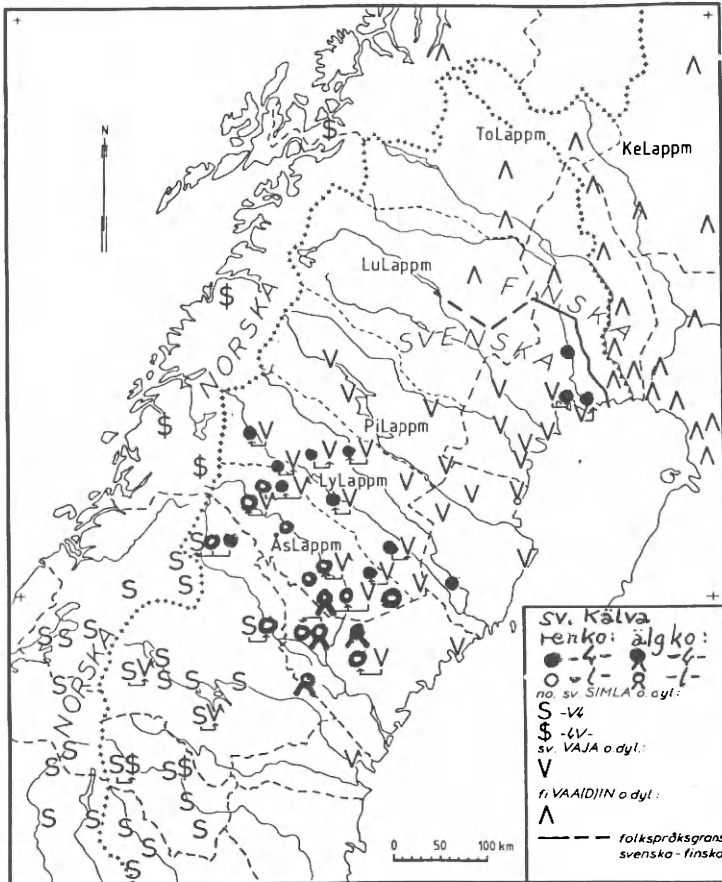
Där gingo tre renkor och betade under snön,
tre systrar och krafsade med klöven genom flen
på renlavens ljuvliga mo:
Se, simlan hon var norsk
och lite jämtsk därtill,
och kalvan hon var svensk,
och lite lapsk därtill,
och vajan visste inte rätt var hon hörde hemma.

Där mötte de sina samiska kusiner,
tre systrar, som hade kommit från sommarfjällen,
krafsade med klöven genom flen
och njöto svenska kronans föda
på renlavens ljuvliga mo:
Se, al'do hon hade kalv
som följde henne med sitt grymtande läte,
och rådno vilade sig det året,
men stáinat var en gallrenko för hela livet,
och váža visste ej rätt var hon hörde hemma.

I första årgången av OKNYTT (1980:3) skickade jag ut en fråge-
lista om benämningar på 'renko' i nordsvenska dialekter. Jag
fick på den vägen tolv svar. Tack för dem! Men jag hade också
tidigare samlat in ett ganska stort material. Resultatet av mina
enkäter och mina besök i dialektarkiven föll först ut i ovan-
stående lilla dikt och sen blev det en översiktskarta (karta 1).

Av kartan framgår att det i nordsvenska dialekter sedan gam-
malt finns tre ord för 'renko'. Det första är jämtskt och norskt.
På norskt s k bokmål heter renkon *simle*, i Tröndelags och Jämtlands
dialekter ofta *summul* o dyl med tjockt *l*. Ordet är också känt från
Härjedalen och nordligaste Dalarna. Det förekommer som *simul*
redan i den gamla isländskapoetin från 1100- och 1200-talen,
fastän betydelsen där inte är enkel och entydig.

Karta 1. Ord för 'renko' i norska, svenska och finska dialekter.

Det andra ordet är rent svenskt. Det heter *kälva* om man förvandlar det till riksspråk, men det är ett typiskt dialektord, föga känt bland riksspråkstalare. Det finns framför allt i de svenska folkmålen längs Kalixälven och i Västerbottens lappmarker och uttalas där *tjälEv*, *tjälv*, *tjälve* o dyl. Karaktäristiskt är det tjocka *l*-et i norr, men det tunna i söder, dvs de fyllda resp de ofyllda ringarna på karta 1. Se även karta 3. Det senare strider mot de ifrågavarande dialekternas uttalsregler och torde ha kommit in i språket genom att samer i äldre tid inte kunde uttala tjockt *l*. Ordet *kälva* är inte känt från forna tider,

men den unge resenären Linnaeus, sedermera adlad Carl von Linné, snappade upp det under sin resa i Lycksele lappmark 1732. Det måste vara bildat i forna tider till *kalv*, dvs *kalvan* är den som kalvar eller går med en kalv (i sig eller vid sin sida). I somliga dialekter betyder *kälva* 'älgko' i st f 'renko' (ringar med två ben på karta 1).

Det tredje ordet *vaja* är också svenska, t o m riksspråk, men inte svenskt till ursprunget. Det anses att både svenskans *vaja* och finskans *vaadin*, vanligtvis uttalat *vaajin* el dyl i de nordfinska dialekterna, är inlånade från samiskan.

På karta 2 står de svenska och finska dialektformerna på var sin sida om det grova svarta strecket, som visar den gamla språkgränsen mellan svenskt och finskt folkmål (mellan Sangis och Säivis på E4). De samiska uttalsformerna för samma ord, *váäa* m m, är inskrivna lutande uppe i fjällvärlden. Vi ska dock komma ihåg att flyttsamerna med sina renar långa tider av året vistas i skogarna betydligt närmare kusten.

Svårigheterna är att *váäa* inte ser ut att vara det allmänna ordet för 'renko' över hela sameområdet. I söder (sydsamiskan) saknas det till och med helt. Allmänna och spridda över hela sameområdet från Härjedalen och Röros i sydväst till Kolahalvöns östra ände i nordöst är däremot de tre, *al'do*, *rådno* och *stáinat*, med var sin speciella betydelse, som nämndes i dikten. Det troliga är att de svenska dialekternas *vaja* inlånats och spritts via skatteuppkrävarnas språk på 1500-talet och helst i Finland, där samerna i Kemi lappmark hade och har ett uttal med *-j-* och inte *-tj-*, som förklarar den svenska uttalsformen. Ordet *vaija* är vanligt i 1550- och 1560-talens skattehandlingar. I Norrlands svenska dialekter känns det bara som genuint och ingrott längst i norr, ungefär ner till Sorsele och Skellefteå. Dess förekomst längre söderut beror på riksspråksspridning. (Men i Kalix nedre älvdal höll det gamla svenska *kälva* emot).

Vi kan till sist inte heller se bort ifrån den möjligheten att finskans *vaajin* kan ha övat inflytande på de svenska dialekterna och så att säga stärkt *vaja*-formens segertåg.

Man kan förundra sig över att svenskan hämtade sitt ord för 'renko' så långt ifrån som uppe i Kemi lappmark. Men vi bör minnas att samerna i Jämtland och Härjedalen på 1500-talet hörde

till Norge, och att det sydligaste Lappland långt fram på sjuttonhundratalet till stor del var en terra incognita (en okänd jord) som kronolänsmannen Eleazar Rhen skriver i sin Lappmarksskildring från mitten av 1800-talet. Medan sträckningen uppemot Varangerfjord i Norge och nuvarande Murmansk i Sovjet var mer välkänd på den tid då svenske kungen traktade efter land vid norra Ishavet. Detta tog dock ett brått slut med frederna i Knäred (1613) och Stolbova (1617). Gustaf II Adolf riktade sin expansion mot sydligare nejder.

Den som vill läsa mer hänvisas till min uppsats "Ord för 'renko i nordsvenska dialekter. En studie i mellanspråklig dialektgeografi", som ingår i den nyligen publicerade festskriften till Johan Nordlander-sällskapets sekreterare professor Tryggve Sköld, "Språk historia och språkkontakt i Finland och Nordskandinavien" (=Kungl. Skytteanska samfundets handlingar 26).

MÄRTA KIHLGREN BERÄTTAR

I det här numret fortsätter och avslutar vi Märta Kihlgrens berättelser från barndomstiden i Ed, Ådalen, med två välkända men aldrig uttömda teman: den ofta romantiserade sommarvistelsen i fäbodarna, som kunde vara nog så arbetsam men ändå framstod som en omväxling i tillvaron, ett slags sommarnöje med andra plikter och annat umgänge än under vinterhalvåret hemma i byn, samt gertarsysslan (att valla kreaturen), som föll på de minderårigas lott.

En kunnig ljudhistoriker och dialektolog finner ibland i Märtas Edsmål stavningar, som inte stämmer med de konstruktioner han gör utifrån sin kunskap om fornsvenska och andra norrländska dialekter. Särskilt gäller detta fördelningen av bokstäverna *ö* och *o*, samt av *å* och *o* (här *ø*), i sådana ord som *röstå* och *krömpå* och *låva* och *stønn*. Här har vi emellertid låtit Märta ha sista ordet, hellre än att på den lärda vägen rekonstruera uttalsskillnader som inte längre existerar i hennes språkkänsla (competence) för barndomens hemspråk.

*

DÄVÄGOMORA DÄRI BOÄN

A Nils Pål's Juhanna va *gomor* ('gudmor') ått mäg å hon va n fali snäll 'n männisj. Jäg feck fåLjä na opp i *boän* ('fäbodar[na]') å våra *dävå* ('hos') a i fLerå veckär. Å dä va sō *trōjjsamt* ('trivsamt') där i dätta *störåls* ('fäbodstuga') sō dä gå intä an ti tåLa om. Dä va ju bärå timmerväggar, män dōm va jämn å fiñ ståcka å *våL* ('väl') *mōsså* ('tätad med mossa'), dä va ingän mōsa å na bōss sōm hängdå.

Jäg *jett* ('måste') tåLa om rektit hō dä såg ut. Först då vi kommä oppi Näcksjöslått'n sō råktä vi Antä Hansåps störålså först. Dä va nämmäst leä, för på den tin haddå dōm hög å tätt 'n *håga* ('gårdsgård') omkring slått'n s'att int kråka å hästa å fåra sōm jeck på skojjän om sōmmarn skōllå komma säg in där

å förstöra. Då jeck väjjan förbi farbro Paulus störalssä å övär Svartbättjän å västjöping sjifta önnå för önnå då; dä fanns intä störalssä på åll ä slåtta utan döm brukä fo låpā tā varaan bā fālk å husröm då döm va där å *bärdä* ('bärgade [hö], slog'). Då vi då komma västjöping *sno-justra* ('småskog av jolster') å stār-tuvāp tog vi på si Nils PåLs störalssä. Döm va ju grā å o-måLā sō när sōm på ikring fōnstra, /där/ haddä döm köstā på littā vit färj på fōnstār-fodra å bögaṇ. Män no tycktā jäg att döm haddä vōrā nog sō snāL sōm itt haddä könnā sättā störalssä på nann aan fLäck än presis däri värstā ler-tjälla sōm fanns på helā sjiftā. Män döm haddä no jortt ä för att dä va sō nämma diti n källtjäll-bäck, för där tog döm ju ållt ä vatt'n på den tin, å dä va ju rept å fipt för dä rann ju ijöping villä sko-jän. Män dä könnā hännā att vi feck nann litt'n lāka ti ös-karä då vi jeck ättā vattnä. Uta broṇ var ä surtt å lerit för dä mästä, män döm haddä lagt dit na trā-kLōva sōm döm haddä trampa fast. Var å bārā tör-vārā var ä ju bra, män då dä vrok ne å rägnā säg ä intā na behännlit ut dävā broṇ. Broṇ va låg män vit-skurā å fiṇ maṇ sōm a Juhanna örkā vāra där om sōmmara.

Åssä kommā vi in då diti *fårsta* ('farstun'). På högär sia om fårstādōra haddä döm än väggsäng. GōLvā va ju vitskurā å fiṇt, å na matt-stompa var ä bredd på. Vägg sānga va rektit fiṇt bäddä vä himm-vevān bōLstra å linnā-lākapa å ködd-örngāta å ä rannit ä *förlāt* ('förhänge') var ä för sānga; dä va ju å himm-vevāt. Sōmtā tā *rann-jāla* ('randningen, randmönstret') ti dä va *rōskā-garnā* ('garn fārgat i bad huvudsakligen av rostvatten'), dä va vitt å guLtt å rōtt. Dä va noga att dä skōllä vāra lang-rōghāL-män ti bōLstra, döm va go ti liggā på då åssä vart döm intā knuLi. Å jäg tro rakt att vi låg ti fārsjinnsfäll'n fast'n dä va mitt i sōmmarn. Å helā sāngutrōstninga *damma* ('doftade') sō freskt å *vāl* ('väl') vädrā. För om vintärn feck åll ä kLāa hängā på stängāp inni boa.

Boa va innaför fårsta, dä va n minnär dör in dit. Dä va ingā fōnstra på boa, dä va intā vaṇlit utan dä va *sno* å gLōgga sōm dä va sjut-lukāp för, på dä visä höll ä säg svāLarā om sōmmarn då dä va värnt å döm skōllä behāllä mäst åll 'n mat innā där. Män mjāLka å grādā å tōckä sōm döm könnā ha däri käll-tjälla

dä haddä dom ju där. Män separatorn å tjarna å mesä-grytär å ost-kara å slevär å äll 'n tockädann reskap som sköllä våra rep å i ärning haddä dom ju innä där.

Dä ti vänstär däri färsta va döra in ti stugär å där va ä ju öppän-spiss'n å möblär. Först inna döra ti vänstär var ä ä fali fipt ä gammskåp; da va gammalt män dä va vål behöllet, å där i de skåpä haddä döm tjäräla söm döm åt *tä* ('av') å *bortti* ('ur'): kaffetjäräla å tallrika å spillkumma å kniva å gaffla å *sjiär* ('skedar[na]'). Å na gLasa å na annä smo-dela söm döm vellä stöppä öna *yga* ('ögonen') på fåLjtä. Nämmäst skåpä stog än stoL å sä var ä ju ä fönstär å framför dä stog ä boL å so n stoL, *måkatur*n ('maken, motsvarigheten') ti n annärn. Dä sköllä våra så, hop vellä intä att vi sköllä bLannä ihop stoLa.

Där i vrär stog ä na *säta* ('[lång]bänkar [utan ryggstöd]') söm dä römdäs föll 'n fyra fäm styttjän på; döm använnä döm dä dä va myttjä fåLk dä döm va där å slog å lada höä å då dä va ongdomssöndan. För var ännä på ä dänn säta stog ä n stoL å so var ä ju ä fönstär å framför dä stog rättä matboLä, å på boLa var ä ju duka å bLommär ti vasa förståss, dä va ä stor-fällboL, dä *rack* ('räckte') mäst väggmella dä vi *haddä opp* ('fällde upp') sjivär. Ässä var ä na stoLa å sō n säng dä där i vrär söm va oppbäddä å fipt å vä ä fipt ä övärdrag söm va bre n himm-virka spess på. Dä va ju n töckä dänn utdragssäng måLä å fipt i samma färj söm skåpä å stoLa. Dä va jussöm än oskrevän lag att 'n dänn sänga sköllä våra pösi å hög å fipt söm än nygräddä bullä för Gu nåde den söm for å drog säg oppättä na för dä vart a ju *skrövlä* ('skrynklig'). Dävä ään på den sänga stog än päll ässä däri vrär dä va murn vä öppän-spiss'n å på ömsä siär om öppän-spiss'n var ä ju kårtt ä väggfast ä bänka. Murn va ju vit-kLitä å fipt å dä va itt na mang gang söm hop nämdäs jära opp äll'n däri öppän-spiss'n. Män vi höll älltin tell dävä spiss'n å åt, dä va låggt å behänlitt dävä *stappbänkän* ('tjock och bred bräda fastsatt vid muren och spishällen, använd som sittplats'). Å dä jeck ju sō bra å kokä å låga tell mat'n utä däri kok-stan. Frär murn å ut dittell döra var ä n vägg-fast 'n bänk, å ommaför den bänkän var ä n hillä för kaffi-kvärna å kaffi-burkän å tännstickär å töckädänn smo-sakär söm döm brukä ha ti hanns. På

göLvä haddä na ju *slårv-mattäp* ('trasmattor'). Opp i hårna ('hörnen') var ä sättä hårnhilläp å på döm var ä nann vackär n mosa å nann *tjukä* ('ticka, trädsvamp') å na törkä kattföttär ti nann lit'n skåL. Ja där va sö *tröjj-samt* ('trivsamt'). Gardinäp var ä ju för fönstra: än tvårgardin ässä *sallusiyäp* ('jalusigardiner, fördragsgardiner av tyg ') sôm vi drog för om nättäp. Intä för att dä vart na mörkarä för dä, män dä va jussôm teckän på att då var ä kväll'n. Män no var ä hästletara å döm sôm for å jeck på skojjän sôm kommä å *dörrä* ('dundrade') på dörap å fönstra om nättäp å teggdä kaffi häll 'n smörgås män dä joLä döm no mäst för att döm tycktä att dä va roLit ti *draggs vä* ('skoja med, retas med') febojäntäp å väckä opp döm då döm sövdä sôm goäst.

Jäg va ju int där bärä ti *tröngnä* (trivsel, trevnad'), jä joLä ju nytta, jäg bar ven å vattnä å såg ättä äll'n däri kokstan då vi sköllä värmä diskvattnä å såg ättä mesägryta å kutä ättä ällt sôm hoþ sköllä ha ti hännäp mang ä gangär. Störälsä va ju *in-jåLä* ('ingärdat, inhägnat') för kräka å äll-stan haddä döm ju n bit ifrån stugäp för vi joLä ju opp öppän äll var dag, å för de mästä var ä ju törä sömmarn sö vi feck ju låv ti vära försekti vä äll'n *värn gang* ('varje gång'). Vi höll ju tell utä vä äll 'n diskä å söL. Å roLigäst var ä ju de dägan hoþ tjärnä å joLä ost'n. Då söLä vi ju ne myttjä tjäräla, män dä va ä stortt ä boL jortt dävä vägga å där stappLä vi opp å diskä å törkä då däri soLa. Å dä va ju sö stor ä tjäräla sôm separatorn å krukäp å tjärna sö dä va bra ti fo hållä tell utä å söLä å sköLjä.

Dä va stor å rekti n sömmarlagåL där. Män hoþ haddä no dä hoþ joLä a Juhanna, bra mang ä kräk haddä na vä säg, äll ä kvigär å kåLva ässä sip-korna, döm sôm mjålkä minst. Dä va bra ti fo ha döm däri boäp för döm haddä ju sö myttjän föä där sôm döm intä könnä ta vära på på na annä vis. Döm haddä värstä mjålk-korna himmä för döm *haddä* ('skickade [mjölken]') på mäjäriä ti *SåLätt* ('Sollefteå'); de kräka feck a Amanda sjötä om. På kvälla jäLttä jäg tell å *bjestä* ('band fast i båsen, klavade in') kräka, döm va sö snäll å besjeli, män dä va ju intä na önnälitt för a Juhanna haaddä no sjämt bortt döm för hoþ haddä *våpt* ('vant [av

vänja'] döm att vi la na gött frami båsa: na salt å nann mjöL-
snus å nann rå-pärä häll na kakä-smöLär, va hoꝝ haddä ti ta
tell. Sä dä dä *tog på* ('började') *vaLä* ('bliva') fram imot
mjåLk-tin so behövdä vi intä stä å låckä på döm i timmtal för
döm kommä å kutä ti var sän båsa då vi öppnä leä dävä *föngsä*
(*'fähuset'*). Dä va dä livat värrä däri ä dann sömmar-föngsä
för där haddä nä böggd sö myttjä *såLva* ('svalor') öppönnär ta-
kä där däpå åsa. Å dä dom *bördä* ('började') på ha ongkulla
färđi ållihop vart ä ä faliga liv för döm ti skaffä föa ätt döm
ållihop.

Dä hittä a Juhanna på att vi sköllä je döm småka *ost-myl'n*
(*'[urkramad] klump eller boll av färsk ostmassa [direkt ur gry-
tan som smakbit]'*) dä hoꝝ joLä ost'n än dag sö dä hoꝝ *tog opp*
vit-ost'n (*'[färsk] ost[massa] av komjölk [till skillnad från*
exv mesost]') dä sö klämdä na ihop än litt'n *myl* ('boll') å sö
jeck vi diti föngsä åssä löftä hoꝝ opp mäg å sa: "*SmöLa sänn*
(*'smula sönder'*) än hänn myl'n nu på bokant'n å breddavä fo vi
si om döm vell ha ä!" Män ållri såg vi höckän söm ät opp ä, om
dä va såLva häll na annä fögLa, män dä va ju i väL-meꝝingän
jortt.

Dä a Juhanna tjärndä smörä höll a ju tell utä för hoꝝ haddä
ju för dä mästä spardd tells tjärna sköllä *vaLä* ('bliva') i dä
nämmästä full, å dä vart a ju dä nästan vä de samma hoꝝ *börpå*
(*'började'*) rörä *törälñ* ('kärnstaven'). Å dä skvatt ä å skvimpä
ätt äll ä hålla å bra tröttsamt vart ä so jäg feck ärbetä å
jäLpä tell å hållä fast tjärna sö gött jäg örkä. Dä grädda va
nog tjäck sö tog a kvär *tjærñ-filä* ('kärngrädden') ätt åss åssä
sättä na säg å villdä å vi ät kakäꝝ å tjærñ-filä. Kakäꝝ dä va
korn-bröä, himm-bäka förståss.

Boon ('bonden') å drängän haddä börä dit sö myttjän mat ätt
åss: päräꝝ å kakäꝝ å tör-färtjöttä å saltfläskä sö no haddä vi
sövlä dä vi behövdä. Tjærñ-mjåLka va ju go tell å dreckä å sö
dä dä haddä skörä säg å vortta smörä sö tog a ju opp smörä vä
däsamma å tvättä å *tröddä* ('knådade') å saltä nä å mjåLka drack
vi å sömta feck ju kåLva. Män tjærñ-mjåLka könnä vi ju använnä
på flerä vis.

De dägar dä hoꝝ joLä ost'n tog ju tin, män dä va roLit. Dä

hop hadda stallt tell gryta nära på full vä mjålk, då sköllä nä vara n lit'n fiņ än all för dä feck intä bLi för värnt inna ost-löpä vart dit-bLannä so da skar sä rektit. Dä va först sãp hop haddä tejjä opp vit-ost'n sôm hop könnä lätt ä fo kökäs å n dann *mesä-bLanna* ('vasslan') feck itt kökä för vällsamt utan jämt å fiņt åssä var ä ju ti rörä ått bätt'n sô man tjännä åttä att itt dä vart *åtvä-bränt* ('vidbränt'). Dä *mesäy* ('mesosten') va nog ihopkockt å höll på *svåLn å* ('svalna av') feck man intä alls rörä na för dä vart 'n sanni. No var n foll go kömesäp män intä likä go sôm jet-mesäp. Män va mjåLka sôt å go vart 'n ju intä sô toki kö-ost'n å mesäp, män var a sur å *ränni* ('halvsur, gällan') mjåLka då tycktä jäg han vart besönnäli.

Dä vart ju nann dag emellanåt dä dä intä va sô myttjä jära mer än mjåLkä å separärä. Dä *stea* ('städa') vi för dä feck intä finnäs ä böss på göLva häll 'n fLäck nastäp, dä va n se att åll ä febo-pigär sköllä kappäs om ti ha rept å snögg. Dom kutä ju å helsä på varan iBLann å, om dôm feck tin. Dä vi haddä go 'n ti å dä va soLit å fiņt dä höll vi tell utä å tvättä åss rektit, åssä tvättä vi *inna-kLäa* ('underkläderna') å förkLäa å na smo-plågga. Dä dôm dä va lämpLit stryktör dä vek vi ihop dôm snögg å la dôm däpä broņ å *såt* ('satt') på dôm. Dä joL a Juhanna i årning än *döpp-kopp* ('en kopp "sötkafe", en kopp kaffe med dopp') ått åss var åssä sät vi dä å goņä åss; jäg haddä föll intä tōLamo ti sittä na fali länjä, män hop haddä ju ålltin sô myttjä hann-ärbetä för säg sô där könnä hop sittä å *möksä säg* ('maka sig') i timm-taL.

Dä va den sen att i *huvvåla* ('försommaren, tiden före slättern, då man hade kreaturen i fäbodarna') behövdä intä bo-piga gå himm sô mang ä gangär på bögda, om itt dä vart jussôm na sarsjelt förståss, dä va ju bra lang än väg å leri å bLöt, övär Lerbränna var ä gruvsamt för de mästä. Män dä dôm va däri *höst-boäy* ('höstfäbodarna [efter slättern]') dä feck dôm låv å gå himm anvar dag. Å för de mästä sköllä dôm våra himmä tidit om mörna sô dôm hann jäLpä tell vä na grovdagsvärk himmä om dan inna dôm feck gå tibaka diti boäp å ta våra på kräka, tōckä kvälla var ä köL-mörtt inna dôm haddä mjåLkä å fott in kräka. Dä va ju dä att i huvvåla haddä *kärva* ('karlarna') bättär om

tin sō dā feck dom gå å bära himm sovLä *bortti* ('från') boäp å bära vä säg dit dā sōm behövdäs där.

IbLann feck jäg kamma na Juhanna, hoä haddä tjäcktt å langt ä krusit ä hår å *fListrä* ('mjäll') sō myttjä falit sō jäg feck ha n gamm-boLkniv å skräpa ä tag emellanåt dā jäg kamma; *huvvä-svaln* ('huvudsvälen') va sōm på ä *svyg* ('svin'), dā va storä knuLa. Dā va ju lickt dā vi va himmä på bögdä dā jäg kommä *ystät* ('österut') na *äran* ('ärende'), dā sköllä jäg kamma å skräpa dōm rektit å dā va dōm ju två för a Amanda vellä ju bLi kammä å dā. Jäg tycktä ju att dā va roLit å mäst ti fo fletä ä dänn lang-härä. Å snäl va dōm ällri vä mäg, no feck jäg nannting tå dōm än slant häll nann göttpōsa. Å en höst feck jäg fåLjä go-mora miä, dā va a Juhanna dā, på *mättnän* ('marknaden') ti Säläfta.

DÅ JÄG VA JETAR

Dā va n höst för övär förtti år säp sōm jä va *jetar* ('vallhjon') på förtjepäst. En sōnda jäg minns ä vāL kommä n P.H. vi sa (Petrus Hansson) himm hit tell åss opp på Högmon. Han visstā ju att 'n Antä å a Jenny haddä onga sōm börjä på kōnna dōga na tell. Dā va så att han behövdä n jetar na dāgar. 'N Ingmar va ju störst, män han haddä ju vörä borttä ännä säp skoLa slutä om vārn. Dā låva dōm att jä sköllä gå *ystät* ('österut') sō han itt sköllä *valä* ('bliva') älldeles rälös. Märan ättä dā *rōsta* dōm *ä-vä* ('rusta ut, förse med utrustning för resa') mä i go ti. Dā va ju bra langt ti gå *västap* ('västerifrån') tå Högmon å ti *Ystäräs* ('österås'). Dā fanns varkän sykäl häll gummistövläp för mäg på den tin. Utan jäg haddä ä par himm-jortt skor sōm jä haddä fott tå morfarn - han va skomåkar - för att jä haddä *börä* ('burit') mjälka ätt dōm om sōmmarn, å bra va ju dā.

I go ti kommä jä dit. Jäg jeck in däri brögstugäp för jäg säg att dā rōk där. Å fast'n dā va tidit sō va dōm oppä å i fullt ärbet ällihop. *Bōän* ('bjuden') på *sötkaffē* ('kaffe med doop') dā vart jä vä dā samma sōm jäg kommä dit tå hushällärska haä - han

va gamm-påjkä sä han haddä bärä *leggd-fältjä* ('lejt folk'). La-gårs-piga va ju däri lagårn hop å höll på mjålkä kräka. Nyfitjän sôm jä va om hô mang ä kor sôm jäg sköllä *jetä* ('valla') kutä jäg ju dit å titta å såg mä för. Lit'n va jäg ju, dôm källä mä för Lill-Märta, män no tro jä att jä *krömpä* ('krympte') ihop då jäg såg ko-hopän för dä va övär tjugi styttjän.

Å ji förstå va jåra dä va ti kutä ti kLövär-våll'n sôm jeck mä ti knäss då dagga låg ti n om *mörna* ('morgnarna') inna dä haddä *sjejyt på* ('värmt på och torkat upp av solen') å törkä opp tå soLa nann smöLä. Dä va ju myttjä kräka, män bevåra mä, dä va mang sôm *komdärä* ('kommenderade, befallde') mä å. Först sô *jålttä* ('hjulöte') a Elin - dä va lagårs-piga - mä vä dôm dit på *läggdär* ('de igenlagda åkrarna, lindorna') där dôm sköllä gnåga å äta om mörna dä va na gamm-läggdär där dä itt va sô krafti å vållsam än bet. Män dä va intä lätt skö jäg säjja då dôm såg dä sôm va goarä å bättär, å dä va ju lätt å släppå ått ä för ini åkärn sô haddä dôm ju ingän *håga* ('gårdsgård') kring läggdär.

Jä kutä ju å jäga sô svett'n rann jä. För jä visstä ju dä att korna lätt könnä föräta säg på kLövär-våll'n, å na tōckä feck ju intä sje. Dä haddä ju a Elin trattä ti mä sô no visstä jäg dä. Män sô fort dôm börjä på kvicknä tell - jä mepä föll vaknä förstå ji - åll sôm hōLä n dänn gårn tell om mörna å förmeddågan sô no kommä dôm å förmäna mä. Sâ hännä let ä då gamm-frup kommä: "Dä ha *vorttä* ('blivit') sōnn om ä hänn kräka för nu fo dôm dä varkän *vott* ('vått') häll tōrtt". Å då lättä jäg dôm gå sôm dôm vellä då n stånn. Män dä *tōLddä* ('tålde, dröjde') intä na fali lāngi förän dä va nann aan ('någon annan') sôm kommä å tåLa om för mäg hō falit dä va om nann tå korna åt *ihqL* ('ihjäl') säg.

Ingänting tå ä dänn falihetän hännä mäg ä dänn dāgan. Dä kräka haddä etä säg mätt fram på aftan ibLann feck jä stängä in dôm ti n *jåLä* ('inhägnad') västi daLn mot Sjödiņs. Dä vart jä sjickä å gå årana, *ystät* ('österut') å *västät* ('västerut'), *nörät* ('norrut') å *söät* ('söderut'). Ystät, dä va boa å påst'n, nörät, dä va dövä *gammLär* ('de gamla'), söät, dä va vintär-stugän; dä va roLigäst å gå dit å vattnä bLommär å sopä ihop bLomm-bLaa å tōrkä dammä å jussôm smo-stökä å *pōa på* ('pyssla') litte-granna för mä sjåLv.

Män jä kan intä *gLömm* å ('glömma') hō falit rädd väckar-kLäcka jä va. A Elin vellä intä väckä opp mäg vä samma om mörna då hōp steg opp, utan hōp lätt mä söva n stänn tell. Sō hōp sätta väckarn på ringning ått mäg. Män jäg begrep itt mä på hō man bar sä åt för tell å stänga asä dänn, sō jäg stōppä ne a önnär fäll'n däri Elin's sänga, hōp *hōLäs* ('hördes') minnar då. Dä tog intä lang än stänn för mä ti *rōsta mä* ('rusta mig, göra mig i ordning') å sätt iväg nör i lagårn. Å va fiṁ än lagåL jä tyckta dōm haddä, va jä *trōggdä* ('trivdes') gött där!

Jäg jett tåLa om hōr dä jeck vä betåLninga å för n dänn *jetninga* ('vallningen'). Itt troddä jä föll att dä skōllä vankas na pāpinga. Jäg haddä ju fott mat'n å legä där å. Dä jä dä haddä vōrä där ä dänn dāgaṁ sōm dä va opp-jortt, å vi haddä *hätt in* ('tagit in, ställt in') kräka dä sist-kväll'n dänn å jäg haddä vōrä in diti brōggstugāṁ å etä mä mätt å tackä för mäg å sakt ajjö ått dōm sōm va *tistäss* ('tillstädes, närvarande'). Tvättä mäg å snōgga tell mä hadde jäg jortt dävä *värmstugävägga* ('vägg på hus med pannmur el dyl för klädtvätt m m'), dōm haddä sō behännlit vä ä *sätä* ('bänk, långbänk utan ryggstöd') där vä *tvätt-momeljäṁ* ('tvättsaker, tvättgrejor') på. Jä feck itt råkä husbon 'n Petrus na inna jä jeck, han va föll borttä ått na håll. Na less'n för dä va jä no itt häller för jä va no gLa ti fo *sprangä* ('springa') i himm.

Dä jeck no ti fram på vintärn. Sō var ä n dag vi haddä skur-låv, sō mamma haddä sjickä mä ne på boa å hannlä. Hōckän råkä jäg om itt 'n P.H. Jäg neg föll å helsä sōm jä va lärtt, sä säg än ått mäg:

"Du feck itt na betåLtt för du va dävä mä å *jettä* ('vallade') i hōst."

Jä va ju bLyg å förlägän sä jäg teg föll å stog föll bärä å snegåL å såg bortkommän ut kan jä förstå. Män kan ji tänkä ji tell, han tog opp pāpingbōrs'n å tog fram än hel'n tiekropārs-sedäl å ga mä. Å dä jett ji förstå att just dä va no ingän fLer sō förmögän sōm jäg i hellä Ess sockna.

"Män säg mäg dän fröjd sôm vâra beständit", står ä nastapå. Om aftan då jäg haddä sett på n dänn sedäl n å setä å fantisärä om ållt jä sköllä tjöpä mä, kommä pappa himm fråp skojjän. Då han då haddä fott sä nann mat å na kaffi å fott tå sä blöt-kläa, sa n: "Jä jett ne på boa å ha mäg än *fel* ('fil') å nann snus, ta fram na paping!" Jäg *höll an* ('höll andan') då mamma jeck diti skåpä å tog sedäl n män å ga n å sa: "A Märta ha fott'n hann tå n P.H. i dag". "Dä va bra dä."

Alltså ett minne från den gamla goda tiden.

LAGSMAN, SKATTELAGARE OCH SKOGLAGARE. NÅGRA ANTECKNINGAR
AV NILS-ERIK ERIKSSON

I den norska Historisk Tidsskrift 3/1977 har Helge Salvesen genom föredömligt källstudium avslöjat, att den bekanta passus, i vilken samer för första gången omnämns i Härjedalen, grundat sig på en felläsning.¹

När hembygdsforskaren Olof Jansson först publicerade belägget läste han "Peder siffuerssen och Jens Bagi (botade) for di med dieris Lapmend Rende epter Elssdiur ...".² Salvesen kunde nu meddela att originalet i stället för "Lapmend" har "Laxmennd", dvs *lagsmän* med nutida stavning. Citatet har således ingenting med samer att skaffa. Felläsningen har även lett Jansson fel när han vill identifiera de båda nämnda jägarna Peder Siffuerssen och Jens Bagi. Han skriver: "Peder Siffuerssen ... var förvisso den, som först uppbyggde gården Högen i Funäsdalen. Jenns Bagi (Bagge) var väl någon norrman, som vistades eller var bosatt i trakten."³

Jansson anger inte varifrån han fått dessa upplysningar om de nämnda personerna men man kan misstänka att det är läsningen "Lapmennd", som fått honom att söka sig till den nordvästra delen av Härjedalen. Nordvästra delen av landskapet är ju den enda som har och har haft samisk befolkning. Antagligen har Jansson så i någon skattelängd för Funäsdalen funnit en Peder Siffuerssen och därmed antagit identiteten klar. Någon Jens Bagge har han dock inte funnit i trakten varför han av dennes efternamn slutit att denne var norrman.

De bägge bötfällda jaktkamraterna var dock inte från Funäsdalen. Jöns Eriksson Bagge var bonde på gården Skogen (som tidigare kallades Baggården) i Lillhärdal och Peder Siffuerssen var hans granne och svåger. Eftersom det aldrig uppehållit sig några samer så långt söderut i Härjedalen som i Lillhärdal, så skulle en riktig identifiering av de båda jaktkamraterna, i sig talat emot läsningen "Lapmennd".

Efter det att han konstaterat det rätta "Laxmennd" återstår för Salvesen att tolka detta uttryck. Han prövar två tolkningar.

Han menar att eftersom termen *lagsmän* förekommer dels i ovan-nämnda citat från 1610-1611 och dels i ett citat från 1641-1642, återgett av Bull,⁴ är det troligen fråga om "et institu-sjonalisert forhold". En rimlig tolkning skulle då vara att lagsmän är "de som er med i jaktlaget".⁵

En annan möjlighet skulle vara att det är fråga om "legds-menn", dvs att böterna för den olaga jakten "ble pålagt i *legd/gjerd* for et visst antall personer".⁶

Båda dessa tolkningar bör beaktas, men jag skall ändå drista mig till att ge en annan förklaring av termen *lagsmän*.⁷

Det är för det första helt klart att det existerat ett ord *lagsman* med en allmän betydelse. Både Rietz och Baetke anför sådana betydelser.⁸ Detta utesluter dock inte ett institutio-nellt bruk av termen. Ordet lagsman förekommer ett flertal gång-er i både jämtska och härjedalska sammanhang. Jag skall här ne-dan anföra några av dem (kursiveringarna är mina).

1. År 1603 upprättade bönderna i Lillhårdals kyrkby ett doku-ment, där samtliga skogar avgränsades sinsemellan med angivan-de av gränsmärken. Varje skog, eller "skogspart", angavs på detta sätt med uppgift om vilka som ägde den. Från detta doku-ment hämtas följande belägg: "Denne skog utmed herjån till Ble-gen igen äger Olof Pädersson Skrubb och Swen Jonsson med alla sine *lagsmän* i Sunnanå."

/.../

"Rådet emellan de dernest gränsande skogar begynnes wed Öymor-bäck ... Denne skogpart ... tillhøre Knut Klementsens i Björn-hammer och hans *lagsmän* ..." ⁹

2. På tinget i Ragunda 24 september 1636 rannsakades om förbju-den älgjakt och i protokollet anföres: "Daa bekiende först Bendt Hemingsen paa stuen sellff siette som er hans *skattlager*, Att de haffde ... skö't 4 diur och tho diur haffde Jaget och Weiget for Leed ..."

/.../

"Peder i Monss Agger Bekiende, Att haffue mz sin *Lagsmand* sködt

itt diur:Asbiörn i Kuldsted bekiende Att haffue mz sin *Laugsmænd* ... sköt itt diur ..." ¹⁰

3. På tinget i Alsen den 14 oktober 1640: "Daa War sted for rette hederlig och Wellerdt Mand Her Olluff Niellsen pastor ibid paa sin eiigen och hans *Laugsmænd* i Aasum deris Vegne, och gaff till Kiende att de haffr hafft en tilltaale ... om et quernhuus som ... Salig Lass i Vallne haffde bögt for deris grund, och iche giffuet dennom den Ringeste penige derforre ..." ¹¹

4. Vid de omfattande rannsakingar angående lagmannen Claus Lauridzssens krav på utebliven lagmanstull m m anfördes vid tinget i Revsund den 15 december 1640 enligt protokollet följande: "Hernest beklagede olluff ionss boxsö mz sin *skoglager* sampt Niells ionnss anduigen, Att Claus Lauridzss forholdr dennom ihob 12 Rigs Dr in Sp:" ¹²

5. I ett intyg från 1718 intygar några bönder att Kölskogen i Lillhärddal ägs av fyra bönder, varvid Olof Jönsson Skrubbe och Olof Halvarsson "med sine *lagsmän*" äger 1/4. ¹³

6. I domboken för höstetinget 1753 i Lillhärddal omtalas bönderna Sven Halvarsson och Zakris Halvarsson och deras "*skoglagare*". ¹⁴

7. På Lillhärddals ting 1760 uppvisade tre bönder ett skriftligt vittnesbörd angående vars och ens äganderätt till skog och mark. Där stadgades att de av sina förfäder hört att Per Olofsson, Olof Olofsson och Mats Hansson i Sunnanå "tillika med theras *lagsmän* hafwa under theras hemman bekommit ... rättighet til hälften af berörda skog ..." ¹⁵

I de citerade källorna förekommer alltså följande termer: *lagsman*, *skattlagare* och *skoglagare*. I protokollet från Ragunda 1636 (punkt 2) förekommer både *lagsman* och *skattlagare* i samma funktion och får väl antas ha samma innebörd. Det torde inte vara en för djärv gissning att även *skoglagare* avser samma sak. Även om ordet *lagsman* förekommer flera gånger i samband

med jakt, är det inte jakten, som skapat institutionen lagsman. Uttrycket *skattlagare* är här tydligare. I de härjedalska domböckerna upptar jakttvister förhållandevis litet utrymme. Vanligare är mål där parterna tvistar om intrång i betesmark, slåtterland och myrodlingar samt oenighet om skogsgränser och rättighet till fåbodar. Det är även i dessa senare fall som begreppen *lagsman*, *skattlagare* och *skoglagare* förekommer mest frekvent.

Begreppet *lagsman* skulle alltså kunna hänföras till äganderätten och nyttjanderätten till ett bestämt skifte av byskogen.

I det ovan nämnda (punkt 1) skogdelningsinstrumentet från 1603, som behandlar en del av Lillhärads kyrkbys skatteskogar (ej sockenallmänningarna), ägs de olika skogsparterna av antingen två eller flera bönder. De bönder, som tillsammans äger och nyttjar en del av byskogen, kallas *lagsmän*. Detta innebar del i vissa gemensamhetsanläggningar t ex fåbodar, sågar och kvarnar.

De i inledningen omtalade två jaktkamraterna var således delägare i samma delar av byskogen.

Om man granskar de handlingar, som upprättades omkring 1840 vid den sk avvittringen, skall vi se att Peder Siffuersens och Jens Bagges gårdar fortfarande brukade fåbodar gemensamt. Ännu ca 230 år efter den lagstridiga jakten 1610-1611 hade de båda gårdarna alltså gemensamma skogskiften. Lagsmansinstitutionen går således ofta att använda vid rekonstruktion av bebyggelseutvecklingen i en bygd eftersom hemmansklyvningar och arvsskiften kom att påverka antalet delägare, lagsmän, till en viss skogspart.

NOTER

1. Salvesen, Helge och Hallan, Nils, "Kritiske, principielle og programmatiskje bemerkninger til sørsamenes eldste historie". *Historisk Tidsskrift* nr 3 (1977), s 318-334.
2. Jansson, Olof, "Jonas Torkilsson Lapp", *Fornvårdaren III* (1928), s 213.
3. Jansson, op cit s 213.
4. Bull, E, *Jemtland og Norge* (1970), s 80.

5. Salvesen/Hallan, op cit s 319.
6. Ibid, s 319.
7. Salvesen har under arbetet med sin avhandling *Jord i Jemtland* (1979) kunnat ta del av denna uppsats i manuskript och har därvid anslutit sig till mina slutsatser (*Jord i Jemtland*, s 94).
8. Rietz, J E, *Svenskt dialektlexikon* (ny uppl 1962), s 402b anför *Lags-mann* med betydelsen 'bolagsman i handel eller arbete'. Han återför ordet på fn. *lags-mädr* med betydelsen kamrat, stallbroder. - Baetke, W, *Wörterbuch zur altnordischen Prosaliteratur*, 2 uppl (1976), s 358 anför *lags-mädr* med betydelseerna "Gefährte, Genosse, Begleiter: *lagsmenn konungs Gefolgsleute, Anhänger des Königs*".
9. Senare avskrift i E Granbergs samling, Landsarkivet i Östersund (ÖLA).
10. *Jämtlands domböcker och landstingsprotokoll II* (1934), s 78.
11. Ibid, s 123.
12. Ibid, s 141.
13. E Granbergs samling, kapsel I:1, ÖLA.
14. Dombok 1753, signum AIa:3, s 348, ÖLA.
15. Dombok 1760, signum AIa:6, s 2, ÖLA.

37
360
37

27:1
D. Margrata i Ulfst, Erik Enigsson i Ulfst
Johan Olsson i Rungby, Olaf grundmannen
i Ulfst, Erik Olsson i Ulfst, Erik
Eriksson i Ulfst - 38 Erik i Ulfst
förmågan

15

Per Eriksson i Ulfst, Erik Eriksson i Ulfst
den tredje Eriksson i Ulfst Erik Eriksson
i Ulfst, den här Erik Eriksson Erik Eriksson
Erik Eriksson, för Erik Eriksson Erik Eriksson
Erik Eriksson i Ulfst, Erik Eriksson Erik Eriksson
Erik Eriksson Erik Eriksson Erik Eriksson

En översättning av ovanstående finns i den nyutkomna boken "Friherreskapet Arnäs" som kan beställas hos Åke Hellström, Sundsvägen 68, 892 00 Domsjö, mot ett pris av 65:- + frakt.

Här följer ytterligare ett smakprov från domboken; försök tyda detta om ni kan!

Judall Sochen

Ufemynden

Johan Olsson i Ulfst, Erik Eriksson i Ulfst
Erik Eriksson i Ulfst, Erik Eriksson i Ulfst
Johan Eriksson i Ulfst, Erik Eriksson i Ulfst
Erik Eriksson i Ulfst, Erik Eriksson i Ulfst
Erik Eriksson i Ulfst, Erik Eriksson i Ulfst
Erik Eriksson i Ulfst, Erik Eriksson i Ulfst

ERIK AUGUST GRANBERGS SÄGNER FRÅN STÖDE SAMMANSTÄLLDA AV EVA GROTH

Erik August Granberg, född 1863 i Västerteg, Umeå, var kantor och folkskollärare i Stöde.

Vid sidan av arbetet var han en ivrig upptecknare av den sago- och sägenflora som fortfarande vid nittonhundratalets första årtionde levde i muntlig tradition i Stöde.

Några av hans uppteckningar publicerades i Sundsvalls Tidning, och urklipp av dessa bevarades av någon för att sedermera skänkas till Stöde hembygdsförening. I höstas återfanns klippen i ett gammalt spruthus på Huberget som är Stödes hembygdsgård.

Under vintern har en del av sagorna berättats i skolklasser i Stöde och nu kommer ett häfte med berättelserna att tryckas, med illustrationer av dagens skolbarn. I OKNYTT återges här några berättelser. Allra först dock Granbergs eget förord till samlingen.

E A GRANBERGS FÖRORD

"Det är nu länge, ja, mycket länge sedan uppkomsten av sägnerna omkring Örian i Tjärnsjön, Palne och Kattil i Wigge, Lucia i Brattås, Kåre i Ökne, Gylle i Gräfte, Slumparn och Sone i Fanbyn, Adam i Källsta, Siul och Signil samt Jöns i Kärvsta, Ester i Edsta samt Bratte i Brattval började gå den oskrivna historiens vägar.

Det ligger ett sagoskimmer över dessa sedan hedenhös, då Ljungans älvdal var den allmänna trafikleden. Då dagshändelserna eller kanske rättare årshändelserna spredos från rasteställena i Njurna, Wii, Wigge och Ökne (Prästökne), Klöstre, m fl ställen av vägförande, köpmän, vikingar och andra färdmän. Man gav sig god tid, ty man räknade ej så noga timmar och dagar.

Färdmannaposten var liksom senare gesällposten snabbspridande. Kom en färdman mottogs han gästfritt och skulle i gengäld för gårdens bonde förtälja vad nytt i händelseväg som förekommit ute i världen.

Många av dessa sagofigurer hava själva varit färdmän i öster- och söderväg, kanske också i västerled.

Att sägenhjältarna och sägenhjältinnorna varit verkliga personligheter är allt för tydbart av namnet på ställen och deras sista viloläger, gravhögarna."

DEN SKENDÖDA

"På 1500- och 1600-talet var det brukligt att över de döda hålla likvaka, medan den döde låg på bår i hemmet.

Å pärmen i en gammal dödbok är en sägen upptecknad av komminister Magnus Nordenström i Stöde.

En mycket märklig tilldragelse inom Märten Jons släkten i Usland är där antecknad - så mycket märkligare och ovanligare, som det väl sällan händer, att en människa dör två gånger.

År 1638 föddes Brita Jonsdotter i Märten-Jonsgården i Usland. Hon blev skendöd år 1690 och lades som död på ett bord i likstugan. Några unga kvinnor höllo likvaka. Dessa besöktes i likstugan av några unga pojkar, som började väsnas och rasa, varvid de revo omkull likbordet. Den skendöda Brita föll i golvet. När de åter lyft Brita på det uppresta bordet, började hon gäspa. Ungdomarna blevo förundrade och förskräckta. Vad hade hänt? Jo, Brita hade återfått livet, och levde ännu 13 år, ehuru hon föreföll något konstig i sitt leverne och efter skendödstillfället läspade i sitt tal.

Hon dog och begravdes i en ålder av 65 år 1703."

ADAM I KÄLLSTA

"Adam i Källsta är troligen en av förgrundsfigurerna i den tid, då kristen lära började förkunnas i Stödebygden. Han har sitt viloläger i Källsta, strax väster om hans sätesbyggnad. Hans ålder är okänd. Stor måtte den hava varit, då vi ännu idag hava ordspråket, när man om tid vill utmäta en större mängd av år: 'Gammal som Adam i Källsta'.

I 1631 års dombok nämnes en präst med namnet Adam i Källsta. Han kallas där Mäster Adam.

Om denne Mäster Adam är samme man, som levde vid reformationens början, är svårt att avgöra.

Det säges i Hulphers: 'Vid reformationens början skall en munk någon tid här hava förrättat gudstjänsten, sedan han blivit utdriven ifrån Torp, varest en by ännu har namn av kloster (Klöstre): om denne man äro många särdeles berättelser'.

Han hade sin bostad i Prästökne och då han skulle predika, måste han först gå till bonden Gudmund i Kärvsta och rådfråga honom om, vad han i sin predikan skulle säga. Då munken Adam på grund av sin slöhet ej iddes minnas vad Gudmund sagt, fick Adam av honom uppbära snäsor och bannor, då han alltför ofta återkom, ty Gudmund ansåg sig hindras i sitt arbete av den okunnige och late munken.

Den Adam, som åsyftas i denna sägen, levde på 1300-talet, då den första kyrkan i Stöde skulle byggas, vilket skedde medan kapellen i Wigge, Nedansjö och Prästökne ännu funnos, ehuru de voro mycket trånga och bristfälliga.

Adam var en varm ivrare för den första gamla stenkyrkans byggande. Denna kyrka, byggd på nuvarande kyrkans plats, var lämpad efter tidens bruk och folkmängd. Grunden till kyrkan synes hava varit dålig, endast 4 dm djup.

Han har påverkat sin tids sockenbor: Ester i Edsta, som skänkte tomt, och Sjul och Jöns i Kärvsta m fl som på annat sätt bidro till kyrkans uppförande.

Hans nitälskande för kristen läras spridande och förkunnande synes hava vunnit framgång och rotfäste i Stöde."

OM PAJALA-PENSIONÄRERNAS BILDARBETE AV ANNA-LENA OCH BENGT AUDÉN

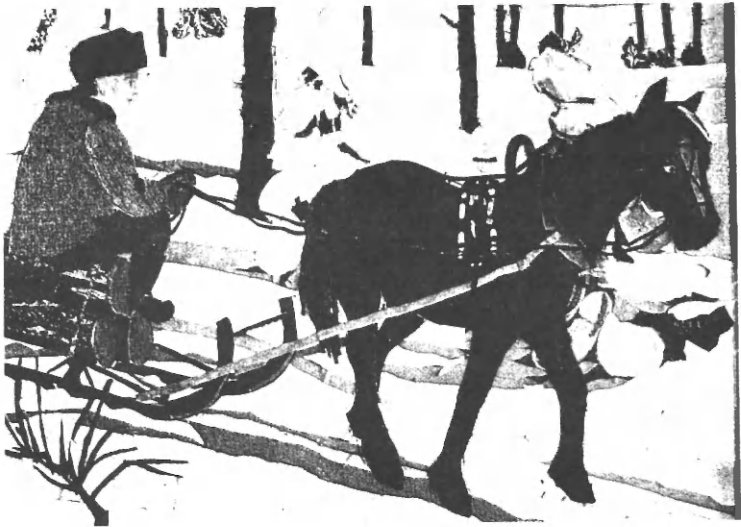
I december 1977 fick konstnären Jaakko Tolvanen ett stipendium av Pajala kulturnämnd - det första i sitt slag - för "sitt konstnärliga och kulturella arbete i Pajala kommun i olika sammanhang". Arbetet var framför allt hans bildskapande tillsammans med en grupp pensionärer i kommunen. Här följer en kort presentation av denna verksamhet.¹

Jaakko Tolvanen (f 1925), utbildad vid bl a konstakademien i hemstaden Helsingfors, kom 1970 till Pajala, där han snart började leda konstcirklar. Vid ett tillfälle gjorde han med några husmödrar tygcollage om kvinnors arbete i äldre tid. Denna konstform intresserade bl a också en grupp pensionärer i Pajala, och dessa har nu i snart tio år regelbundet träffats för att utforma sina tygtavlor.

Tavlorna är i allmänhet situationsbilder av livet i det gamla bondesamhället med stor hänsyn till det äkta och tidstypiska i de återgivna aktiviteterna och miljöerna. I någon mån torde detta framgå av illustrationerna i den här artikeln.

De omkring 15 pensionärerna har oftast arbetat enligt följande metod. Då man kommit överens om det motiv som skall avbildas, har Tolvanen gjort en skiss av detta med hjälp av gruppdeltagarnas synpunkter på bildens mera detaljerade innehåll. Del efter del av skissen har därefter kopierats på genomskinligt papper, och man har på så sätt fått mallar för tygbitarna. Sedan man diskuterat lämplig färg och struktur för respektive tygbit, har denna klippts till, passats in på skissen och slutligen klistrats fast.² Varje tavla har krävt minst 2000 bitar. Den största är 6 m ggr 1,2 m. Den finns i skolan i Innanbäcken, Kalix. Skolans elever har valt motivet och samlat in tygtrasorna.

Pensionärernas tavlor har varit mycket omtalade och efterfrågade. Många har skänkts till organisationer och myndigheter, t ex den här återgivna om timmerflottning i Torne älv. Den tillhör länsstyrelsen i Norrbottens län, Luleå.³ Många tygtavlor har sålts på utställningar, utanför Pajala bl a i Kiruna, Luleå, Sundsvall,

Stockholm (på Liljevalchs) och i Finland. Många har varit privata beställningsarbeten, bl a av svenskättlingar i USA. Försäljningsvinsterna har tillfallit pensionärsföreningen i Pajala, som därmed kunnat finansiera både försäljningsstånd och resor. En resa gick till Paris.

Tack vare arbetet med sina tygtavlor har pensionärerna inte bara blivit alltmer intresserade av konstnärligt skapande - många har börjat även i andra konstcirkclar. De har också fått god kontakt med utomstående. Ofta har deras bilder blivit utgångspunkter för samtal med unga människor. Så har man förenats i gemenskapen kring sina bilder och minnesbilder av "hur det var när vi var barn" och i vissheten av att fortfarande vara av betydelse för många i bygden. Alltsammans har givetvis varit mycket stimulerande.

Amatörverksamheten är viktig i det moderna samhället: "I stället för en mekanistisk, produkt-orienterad syn understryker den kulturskapandet som en process. I stället för konkurrens och kommersialism kommer samarbete och oegennyttigt arbete, i stället för passivt mottagande, alienation, ensamhet och rotlöshet erbjuder den aktivt deltagande, engagemang, tillhörighetskänsla och identitet, i stället för motsättningar och splittring människor emellan upprättar den sammanhållning och växelverkan."⁴ Resultatet av Pajala-pensionärernas bildarbete är ett gott bevis på detta.

NOTER

1. Materialet för denna artikel är huvudsakligen recensioner och reportage i dagspressen från åren 1976-79 samt av författarna inspelade intervjuer med Jaakko Tolvanen och några av pensionärerna sommaren 1979.
2. Trots att både Tolvanen och de flesta av pensionärerna helst använder finska språket i dagligt tal, har man under sina diskussioner ofta ställt frågor till Tolvanen på *svenska*. Detta torde bero på att svenskan bl a är det traditionella undervisningsspråket i svenska Tornedalen. Och Tolvanen var läraren. - Om de båda språkens ofta olika funktion i Tornedalen skriver t ex Magdalena Jaakkola i uppsatsen Den språkliga variationen i svenska Tornedalen. Den ingår i samlingsvolymen Språk och samhälle, 2: Språket i Tornedalen, utgiven av Bengt Loman (Lund 1974).

3. Bl a denna bild återges i färg i ett reportage om Pajalapensionärerna i tidningen Vi 2/1978.
4. Kari Bergholm, ordförande för Koordineringsgruppen för nordisk kulturell amatörverksamhet, i: En bok om amatörerna i Nordens kultur, utgiven av Koordineringsgruppen för nordisk kulturell amatörverksamhet (redaktörer Lars Hamberg och Liisa Ranta), Forssa 1977, s 12.

FINSKA LITTERATURSÄLLSKAPET AV TRYGGVE SKÖLD

När Finland 1809 skildes från Sverige, befann sig den nya staten i en unik språklig situation. Dess officiella språk var svenska, men detta språk talades bara av en minoritet av landets befolkning. Finskan var ett bortglömt landsbygdsspråk. Det fanns visserligen ett gammalt finskt skriftspråk, men detta användes huvudsakligen för religiösa ändamål. Skulle man tala om mera kulturella saker, fick man övergå till svenska.

Det är mot denna bakgrund man måste se bildandet av Finska litteratursällskapet år 1831. H G Porthan hade redan i slutet av 1700-talet genom sin verksamhet som universitetslärare skapat intresse för finska ämnen och den s k Åboromantiken hade berett marken för studiet av de finska folkvisorna.

Finska litteratursällskapet bildades våren 1831 i Helsingfors. Av dem som var med kom många från det s k Lördagssällskapet. Med från början var bl a Elias Lönnrot.

Sällskapets uppgift angavs vara att sprida kännedom om fosterlandet och dess historia samt att odla finska språket och litteraturen. Men eftersom finskan var ett så ouppodlat språk och dessutom många av sällskapets medlemmar behärskade det dåligt, så skedde diskussionerna på svenska och protokollen skrevs på detta språk. Först 1861 blev finskan sällskapets arbetsspråk. Men under tiden arbetade man på en uppodling av finska språket och skapade de nya ord som behövdes, ord för protokoll, litteratur o s v.

Sällskapet startade tidigt en omfattande utgivningsverksamhet. Bl a utgav man Elias Lönnrots Kalevala, som i mångt och mycket blev symbolen för det nya Finland. Den första versionen av detta verk utkom 1835.

På 1870- och 1880-talet bildades nya föreningar som övertog en del av sällskapets uppgifter, t ex Finska fornminnesföreningen. Man koncentrerade sig nu i Finska litteratursällskapet särskilt på tre områden, finska språket, litteraturen och folkminnesforskningen.

Sällskapet intar i dag en central plats i Finlands kulturella liv. Det har en egen gård Regeringsgatan 1 i Helsingfors med omfattande samlingar, litteratur och folklöre, och dess utgivningsverksamhet är mycket betydande. Det har 1400 arbetande medlemmar i olika delar av Finland och har 134 korresponderande medlemmar i 23 olika länder.

150-års jubileet 1981 firades med stora festligheter. De började lördagen den 15 mars med kransnedläggning på Elias Lönnrots grav på Sammatti kyrkogård. På söndagen var det öppet hus i sällskapets gård med visning av samlingarna och på kvällen samma dag var det årsmöte. Efter årsmötet bjöds det på bål och tilltugg av 1831 års modell. Detta serverades av uppserskor i tidstrogna dräkter.

På måndagen hölls det högtidssammanträde i universitetets solennitetssal med bl a tal av sällskapets preses. Hälsningar från sällskapets utländska ledamöter framfördes på finska av engelsmannen Michael Branch och ungraren Peter Hajdú. Efter högtidligheterna var det supé på restaurang Adlon, där allt var gjort efter modell av sällskapets femtioårsjubileum 1881.

Man får av detta referat absolut inte dra den slutsatsen att sällskapet är ett festande sällskap. Det är långt mellan jubileerna, och mellanrummet utfylls med träget arbete utfört med äkta finsk sisu. Och det är ett imponerande arbete som utförs. Få vetenskapliga sällskap i världen torde kunna uppvisa något motsvarande, särskilt på folkminnesforskningens område, som nu en gång är finnarnas specialitet.

Vårt obetydliga sällskap har inga ambitioner om att utvecklas till något motsvarande, men vi vill gärna vara med och - även om det är litet sent - framföra våra anspråkslösa lyckönskningar till det jubilerande systemsällskapet.

ETT ARKIV FÖR DIALEKTER, ORTNAMN OCH FOLKMINNEN
AV ÅKE HANSSON

H I S T O R I K

På 1950-talet togs i Umeå skilda initiativ med syfte att göra staden till en lärdomsstad, den norrländska stad, som skulle få ett universitet. Ett sådant initiativ var åvägabringandet av "Folkmåls- och folkminnesundersökningen i Övre Norrland" (FFÖN).

Som en startpunkt kan man sätta den 18 december 1952. Då hölls ett konstituerande sammanträde med "Kommittén för landsmåls- och ortnamnsundersökningen i Övre Norrland", som verkat interimistiskt sedan 1951. Närvarande var stadsfullmäktiges ordförande, redaktör Elon Dufvenberg, som även var ordförande i den då arbetande högskolekommittén, vidare rektorn vid högre allmänna läroverket Nils Eriksson, rektorn vid folkskoleseminariet Karl Fahlgren, landsantikvarie Gunnar Westin samt dåvarande docenten, sedermera professorn Gösta Holm.

Kommittén ansökte 1953 om medel från landstingen i Västerbottens och Norrbottens län, samt från Umeå stad. I medelsansökningarna anger kommittén, att syftet med dess verksamhet skall vara att "främja landsmåls- och folkminnesundersökningen i Övre Norrland". Undersökningarna skulle bedrivas i nära samarbete med Landsmålsarkivet i Uppsala. De tilltänkta anslagsgivarna ställde sig positiva och den 15 juni 1954 sammanträdde representanter för dem tillsammans med kommittéledamöterna i syfte att "dryfta verksamheten" och "bilda ett organ härför". Mötets beslut blev att bilda en stiftelse - Folkmåls- och folkminnesundersökningen i Övre Norrland - samt preliminärt anta statuter för denna stiftelse. Enligt § 1 i statuterna skulle stiftelsen ha till uppgift att "åstadkomma, äga

och förvalta ett folkmåls- och folkminnesarkiv för Övre Norrland". Enligt statuternaskulle stiftelsen vidare för det nämnda ändamålet ha att "bedriva och understödja arbete med insamling av material rörande folkmål och folkliga traditioner inom Norrbottens och Västerbottens län samt att i övrigt verka för språk- och kulturhistorisk forskning". Med vissa ändringar antogs stadgarna vid ett konstituerande sammanträde med styrelsen den 14 december 1954. Verksamheten skulle räknas från den 1 januari 1955. Som styrelsens ordförande fungerade redaktör Elon Dufvenberg, som vice ordförande rektor Karl Fahlgren och som sekreterare och samtidigt föreståndare landsantikvarie Gunnar Westin.

Som amanuens/arkivarie vid stiftelsen - FFÖN - tjänstgjorde fil mag Axel Ivarsson 1955 - 1959. År 1966 anställdes fil kand Gunnel Sandström, senare gift Westerström. Hon kom att i tio års tid tjänstgöra som arkivarie vid FFÖN och dess efterföljare. Vetenskaplig rådgivare vid FFÖN 1955 - 1969 var docenten, sedermera professorn Karl-Hampus Dahlstedt.

De viktigaste arbetsuppgifterna fram till början av 1960-talet blev inspelnings- och uppteckningsverksamhet inom Ångermanälvens, Umeälvens och Skellefteälvens regleringsområden. Bandinspelningar var från början den mest använda insamlingsmetoden. Inspelningarna skrevs i stor utsträckning ut med landsmålsalfabetet eller med grov ljudbeteckning.

FFÖN:s samlingar av inspelat material, men även av uppteckningar av dialektord, ortnamn och folkminnen, tillväxte med ökad intensitet, särskilt från 1966.

En redan från FFÖN:s första tid använd insamlingsmetod var frågelistan. FFÖN utsände sålunda till bygdemeddelare frågelistor. Det gällde ämnen som byalag och bygemenskap, båtar och båtbygge, möbler och möbeltillverkning, arbetsvandringar och säsongarbete, sång och musik, sparkstöttingar, handelsresor och marknadsfärder samt om betydelsen av orden *jama* och *vaja*.

FFÖN kom i viss mån att tjänstgöra som ett gemensamt organ för det kulturella samarbetet i Övre Norrland. FFÖN tog sålunda upp tanken att ett vetenskapligt samfund skulle bildas för att stödja och främja de vetenskapliga intressena och strävandena i hela Norrland. År 1956 utfärdades kallelse till personer som kunde tänkas vara intresserade av att bilda ett sådant samfund. Resultatet blev Skytteanska Samfundet.

FFÖN var på olika sätt involverat vid tillkomsten och utgivningen av vetenskapliga arbeten. Sålunda handhade landsantikvarien Gunnar Westin som företrädare för FFÖN redigeringen av historieverket Övre Norrlands historia, vars första del utkom 1962.

Redan 1963 ansökte FFÖN om statligt anslag för sin verksamhet, men något anslag beviljades inte då med hänvisning till en utredning om de svenska landsmåls- och folkminnesarkiven. Verksamheten fortsatte med kommunala medel, men den ekonomiska basen var osäker.

En namnändring skall noteras. Vid sammanträdet med styrelsen den 12 april 1967 beslöts på förslag av landsantikvarien i Norrbottens län, Harald Hvarfner, att stiftelsen skulle byta namn till Folkmåls- och folkminnesinstitutet för Övre Norrland.

Till ny ordförande i styrelsen för FFÖN efter Elon Dufvenberg valdes intendent Ernst Westerlund. Föreståndare för verksamheten var antikvarie Per-Uno Ågren åren 1966 - 1969. Han övertog därefter rollen som vetenskaplig rådgivare. Uppgiften som föreståndare handhades av professor Sigurd Fries 1969 - 1971.

1970 syntes FFÖN:s verksamhet vara hotad av nedläggning. Den statliga utredningen "Dialekt- och ortnamnsarkiven", framlagd i oktober 1969 (Utbildningsdepartementet 1969:5), hade föreslagit, att FFÖN liksom arkiven med motsvarande verksamhet på andra universitetsorter skulle få statligt anslag. Utbildningsdepartementet hade emellertid inte följt utredningen och de tidigare anslagsgivarna, landstingen och Umeå stad ansåg, att de inte längre skulle stå för finansieringen. I april 1970 motionerade emellertid Gösta Skoglund m fl i riksdagen om att staten skulle överta det ekonomiska ansvaret även för FFÖN. Statsutskottet ställde sig positivt till motionen och i budgetpropositionen i januari 1971 föreslogs att FFÖN från den 1 juli 1971 skulle överföras till myndigheten Dialekt- och ortnamnsarkiven samt svenskt visarkiv (DOVA), som börjat sin verksamhet den första juli 1970 (prop 1970:46). I samband med anslutningen till DOVA ändrades namnet till Dialekt- och ortnamnsarkivet i Umeå (DAUM).

Enligt sin instruktion (Svensk författningssamling 1977:556) har DOVA till uppgift att insamla, bevara, bearbeta och utge

material om dialekter, ortnamn, visor, folkmusik och folkminnen samt att avge yttrande i ärenden om fastställande av ortnamn. I enlighet med DOVA:s interna arbetsordning (den senaste fastställd den 12 november 1979) är DAUM:s verksamhetsområde de fyra nordligaste länen, Norrbottens, Västerbottens, Västernorrlands och Jämtlands län. Undersökningarna i dessa län bedrivs i samarbete med arkiven i Uppsala, Ortnamnsarkivet (OAU) och Dialekt- och folkminnesarkivet (ULMA). DAUM har huvudansvaret för verksamheten i Norrbottens och Västerbottens län.

DAUM började sålunda fungera som statligt arkiv den 1 juli 1971. Arkivchef de första åren var Gunnar Pellijeff. Hans efterföljare 1973 - 1976 var Sven Söderström.

S A M L I N G A R N A

DAUM:s samlingar består i dag i första hand av handskrifter, fonogram, tidningsklipp och bildsamlingar.

Handskriftssamlingarna i A 4, folio och andra större format omfattar enligt årsberättelsen för 1981/1982 ca 78.000 blad. Dessa handskrifter är av mycket skiftande karaktär, men en stor grupp utgörs av frågelistsvar.

Samlingarna i det mindre formatet, 16:o (sedes) omfattar över 1 miljon blad. I detta format finns samlingar av dialekter och ortnamn. Huvuddelen av sedessamlingarna är kopior av samlingar vid Uppsalaarkiven ULMA och OAU. Dialektordsamlingarna i sedes är uppställda dels sockenvis, dels i en alfabetiskt ordnad samling för arkivets hela verksamhetsområde.

I fråga om ortnamn är sedessamlingarna uppdelade på de båda kategorierna bebyggelsenamn (såsom namn på gårdar och byar) och naturnamn (såsom namn på älvar, fjäll, sjöar och myrar). Inom båda dessa kategorier av ortnamn sårhålls å ena sidan uppteckningar, dvs uppteckningar av dialektuttalet av namnen, å andra sidan äldre belägg, dvs excerpter av i huvudsak äldre skriftliga belägg på ortnamnen.

Sedessamlingarna av ortnamn skall i princip (fastän ännu inte fullt genomfört) finnas i tre exemplar, ett i en socken-

samling, ett i en alfabetiskt ordnad samling för hela verksamhetsområdet och ett i ett efterledsregister. I det senare skall alla sammansatta ortnamn med samma efterled stå tillsammans, t ex alla ortnamn med efterleden *-mark* (*Anumark, Botsmark, Ersmark* etc) skall återfinnas där. De icke sammansatta namnen återfinns i ett simplexregister.

Uppslagsord	Ordklass	By, socken, län
	<u>brutta</u> s.	Granbergssräsk Jörn Vb.l.
Dialektuttal Olika böjningsformer	osg. brütä	bsg. brütan
Betydelse	'bryta, maträtt av brutet tunnbröd och mjölk e. fil'	
Språkprov	djar me n brütä 'gör mig en bryta!'	
Accessionsnummer	DAUM 2928	
Uppgifter om källa, upptecknare, uppteckningsår	Skelleftebygdens dialekter 1974 Alfina Brännström Sven Söderström 1977	

Bild 1. Uppteckning av dialektord

Kännedom om såväl dialektuttal som äldre skrivformer av ett ortnamn är av största betydelse för härledningen av ortnamn. För att underlätta studier avseende ortnamnens härledning finns även ett etymologiregister, där hänvisningar kan hämtas till tolkningar av namnen i den vetenskapliga ortnamnslitteraturen.

DAUM:s bestånd av fonogram utgörs f n av ca 4000 bandinspelningar på rullband, 800 grammofonskivor samt ett mindre antal kassettband.

Arkivets klippsamling består av tidningsklipp huvudsakligen från dagstidningar i Västerbotten och Norrbotten. Klippen

utgörs av artiklar om dialekter, ortnamn och folkminnen, mest artiklar av det senare slaget.

Arkivets bildsamlingar omfattar ca 2.000 bilder. En ord-bild-samling har påbörjats. I den skall fotografier eller teckningar av föremål etc sammanställas med upp-teckningar av dialekternas ord för respektive föremål etc.

R E G I S T E R

För att hitta material i arkivets samlingar bör man i första hand gå till två register - det topografiska registret och sakordsregistret (realregistret). Det förra är uppställt efter socknar (dvs fram till 1952 i huvudsak lika med kommuner) och inom socknarna efter byar. Om man söker material från en viss trakt bör man i första hand gå till det topografiska registret.

Om man vill söka material om ett visst ämne bör man söka i realregistret. Där finner man hänvisningar till samlingar under olika uppslagsord. Dessa är även systematiserade i en särskild förteckning.

	Ramsa
Bd 742	Ramsa:Anika, danika... Hn, Holmön
acc 2155	Ramsa om Nysätra kyrkklockor. Ö. Norrland, allmänt
acc 2463	Ramsa "Hör du sparvelilla, mår du mycket illa." Anundsjö, Kubbe

Bild 2. Registerkort ur DAUM:s realregister

nspelat		Stensele Strömsund
	Henning Johansson Intervju: Bertil Ersare Insp.: Bertil Ersare Band 1616	f. 1896 1971
<u>Fid</u>	<u>Innehåll</u>	
12 min	Om fynd av björnskallar på en holme i Strömsundsavan. Om olika fornyfynd i trakten.	
3 "	Många dog i "lungbrand" år 1900.	
1 "	Båttrafiken på Storuman m.m.	
7 "	Skogsarbete: brossling. Flottning. "Skruvflötar". Jonte i Fäbodberg och Kristoffer var spelmän på flotten.	
2 "	Postkörning Storuman - Umnäs.	
2 "	Plogning, plogbräda.	
5 "	Norgefärder och handelsresor till Hällnäs. Skjutshållning och hästar. Berättar om när en sinnessjuk man skjutsades.	

Bild 3. Registerkort ur DAUM:s topografiska register.

P U B L I K A T I O N E R

DAUM har gett ut ett antal skrifter. Den första, en bok om vittra, kom 1976. Där skrev Tone Dahlstedt om *Tro och föreställningar kring vittra i övre Norrland* och Gunnel Westerström om *Ortnamn på troll- och vit(t)er- i övre Norrland*.

I serien *Skrifter, A Dialekter* har utkommit tre delar. Den första var *Hössjöområdet, Ordbok över en sydvästerbottnisk dialekt* av Evert Larsson och Sven Söderström (1979). Därefter har utkommit *Äldre källor till Medelpads bygdemål* av

Algot Hellbom (1981) och *Samisk-finska båttermer och ortnamns-element och deras slaviska bakgrund. En studie i mellanspråklig ordgeografi och mellanfolklig kulturhistoria* av Olavi Korhonen (1982).

I en serie C, *Folkminnen och folkliv* har Phebe Fjellström skrivit om *Väckelsen, folkmusiken och folkrörelserna* (1981). Alf Arvidsson har sammanställt en utgåva av *Visor i västerbottnisk tradition* (1981).

I serie D *Meddelanden* föreligger Tone Dahlstedt - Barbro Holmgrens uppsats om den *Nordfinska evakueringen till Skelleftebygden 1944-1945. De finska "koflickornas" vistelse i Sverige*. Vidare föreligger en skrift med titeln *Samiskt fältarbete*. Ämnesförteckning sammanställd av Pirjo Rissanen (1979).

DAUM har även påbörjat en ortnamnsutgåva av liknande slag som de utgåvor som tidigare ges ut av tre andra DOVA-arkiv, Ortnamnsarkivet i Uppsala (OAU), Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund (DAL), och Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg (DAG). DAUM:s ortnamnsserie heter *Övre Norrlands ortnamn*. I den skall ortnamnen behandlas kommunvis i två subserier *Ortnamnen i Norrbottens län* respektive *Ortnamnen i Västerbottens län*. För varje kommun skall finnas en del A Bebyggelsenamn och en del B Naturnamn. Hitintills har två bebyggelsenamnsdelar utkommit. Det är bebyggelsenamnen i Kalix respektive Överkalix. Författare är den förste arkivchefen vid DAUM, Gunnar Pellijeff. Namnartiklarna i ortnamnsutgåvan är uppställda efter en viss mall, som kan illustreras med *Vånafjärden*, namn på en by i Kalix.

Antal nr i byn enl sista j b	Uppslagsform Dialektuttal med landsmålsalfabet	Mantalet i sista j b	Jordnatur Namnformer före 1539
Jordeboks- former-----	1-5 Vånafjärden <i>vonaŋjɛ'ɾ</i> , <i>ses vonaŋjɛ'tu</i> 1 7/24 sk — voninges fierdh (?) 1505 24/9 RAP — Wonöfierdenn 1543, Vonefierdenn 1547, Vonefierdh 1556, Wånefiälen 1566, Wånefierden 1607, Wånafiärden 1667, 1773, Wånafierden 1725, Vånafjerden		
Övriga namnformer-----	1825, Wånafjerden 1876 j b — Wonefierden 1539, Woneffierden 1553, Voneffierden 1666 bl, wånafiälen 1648 gjb, Wånafjärden bok, Vånafjärden ek, Gn 37 NO,		
Hemmanstal	Tk 26M SO ~ Fram till år 1566 räknar byn tre gårdar mot 4 år 1607, 5 år 1667,		
Jordatal, mantal-----	7 år 1825 och 14 år 1871. Åren 1543 och 1546 är ägoinnehavet 54 skl med fördel- ningen 39:12:3 på åker:äng:övrigt. Åren 1547-1556 upptas 67 örl mot 107 örl år 1559. År 1562 år summan 155 örl, men då är <i>Bredviken</i> inräknat. Åren 1567-1608 däremot finns <i>Vånafjärden</i> inte upptaget, utan dess ågor är inräknade i <i>Bredviken</i> . År 1607 återkommer <i>Vånafjärden</i> med 17 örl samt 2 skl i linda, och i gjb 1648 har byn ett utsäde av 7 3/16 tnr och en höskörd av 164 lass. Fr om år 1667 år mantalet 1 7/24.		
Namnets härledning-----	Den äldsta ovan anförda skrivningen, som f 5 bjuder på en osäker läsning, är ensam i sitt slag och bör knappast tillmätas någon större betydelse. Övriga skrivningar stämmer väl med dialektuttal och bör läggas till grund för en för- klaring av namnet. Av allt att döma bör man utgå från en tvåstavig kortstavig förled. Den förklaring som Rutberg 1944 s 78 ger kan alltså inte godtagas. Hon menar nämligen att i förleden skulle ingå ett ord för fiskeredskap <i>vodonins vɔ yns</i> best fem pl till ett grundord <i>vona</i> med lång vokal i första stavelsen. Ett sådant ord kan inte ge det dialektuttal som föreligger. Det skulle i så fall heta * <i>vɔ yns/ɛ'ɾ</i> . I stället bör man ansluta sig till den förklaring av förleden som Wiklund 1921 s 210 ger, nämligen att här skulle föreligga det finska <i>vuono</i> 'stor havsvik, fjord', ett ord som också ingår i bynamnet <i>Vuono</i> i Nedertorneå socken. Den finska diftongen <i>uo</i> har av svenskarna inte identifierats som ett långt <i>o</i> . Dessutom har det lånade ordet i andra stavelsen kort vokal, något som hänför ordet till den svenska morfologiska kategorin kortstaviga tvåstavigar. I enlighet därmed har första stavelsen fått kort vokal. Till detta <i>vuono</i> har sedan i den svenska namnformen tillagts ett epexegetiskt <i>fjärd</i> med samma betydelse som det finska ordet. Av bydelar märks <i>Inrebyn</i> <i>sjnderbɔ yns</i> efter läget, <i>Risnåset</i> <i>rɛ'ɛnɛ'sa</i> på ett nås med samma namn samt <i>Tråsket</i> <i>trɛ'ska</i> dvs gårdarna vid <i>Byträsket</i> , den närmast byn liggande sjön. Av gårdar kan nämnas på nr 1 <i>Dalen</i> och <i>Skaten</i> , på nr 2 <i>Nygården</i> , senare kallad <i>Svanbergs</i> , på nr 3 <i>Kors- nåset</i> el <i>Korsnäsbacken</i> , på nr 4 <i>Backen</i> , <i>Risnåset</i> och <i>Uppigården</i> samt på nr 5 <i>Holmen</i> . Se om dessa avdelningen <i>Gårdenamn</i> . Inom byns område ligger vidare sågverket och sågverksämnhället <i>Karlsborg</i> <i>kja'lebori</i> , vars namn i likhet med <i>Bonde- borg</i> (se detta) och <i>Nyborg</i> i <i>Ytterbyn</i> är främmande för genuint norrbottniskt ort- namnskick. Begreppet <i>borg</i> hör ju inte hemma i denna kulturkrets. Namnen står dessutom i obestämd form i motsats till vad som i regel är fallet.		
Bydelar-----			
Gårdar-----			
Övriga bebyggelse- namn-----			

Bild 4. Namnartikel ur Ortnamnen i Norrbottens län,
Del 7 Kalix kommun, A Bebyggelsenamn av
Gunnar Pellijeff. (I serien Övre Norrlands
ortnamn.)

RECENSIONER - ANMÄLNINGAR

GENMÅLE TILL GENMÅLE

Eftersom min recension av Gunnar Pellijeffer's Ortnamnen i Kalix kommun. Bebyggelsenamn föranlett genmäle av GP har jag följande kommentarer att göra.

1. Jag recenserade GP:s verk, *ej* GP som person.
2. Då GP:s genmäle tyvärr mer är en recension av min person än ett sakligt bemötande av min kritik får GP:s genmäle tala för sig självt och behöver därför inte särskilt bemötas av mig.
3. Jag har efter noggrann kontroll såväl på ort och ställe i Kalix kommun som genom förnyade studier av det av mig använda källmaterialet inte funnit anledning att frångå mina tidigare ståndpunkter i sak och får därför ånyo hänvisa till min recension i OKNYTT 3-4 1981.

Väl mött i glashuset!

Eivor Nylund Torstensson

NYTT FRÅN ETNOLOGISKA INSTITUTIONEN VID UMEÅ UNIVERSITET

Det har kommit en publikation från etnologiska institutionen vid universitetet i Umeå. Det är den första volymen i serien "Tidskrift för Nordskandinavisk etnologi". Titeln är "Folklig vissång i Västerbotten" och har författats av Alf Arvidsson. Boken har ett förord av professorn i etnologi, Phebe Fjellström.

Författaren har gjort en inventering av främst de visor som finns i olika arkiv i form av inspelningar och tryckta och otryckta källor. Han har även använt viss svensk litteratur i ämnet, allt angivet i källförteckningarna.

Visorna delas upp i två genrer, dels med avseende på hur och i vilka situationer de har använts, dels utifrån en social-historisk bakgrund. Ex på olika typer av visor är Nidvisor och satiriska visor, Polsktrallar, Sång vid boskapsskötsel och Soldatvisor.

En hel del meloditexter finns upptagna samt i några fall melodier. Man saknar melodierna till vistexterna (melodin är ju halva visan). Dessa anges ibland när det är fråga om någon känd melodi, men i övrigt saknas de nästan helt. Detta uppvägs till en del av de olika förteckningar boken innehåller. Det finns notförteckning, källmaterial- och litteraturförteckning, samt en förteckning över de undersökta visorna i de otryckta källor som författaren använt. Det finns dessutom en karta över inspelningarna samt en tabell över emigrationen från länet 1861-1907.

En närmare undersökning av en meddelare ifrån norra Vilhelmina har även gjorts.

Tyngdpunkten i framställningen ligger på i vilka miljöer visorna har använts samt hur och av vilka.

Det skulle inte skada om den tekniska kvalitén kunde förbättras i kommande volymer.

Arne Söderlind

Lennart Lundmark: Uppbörd, utarmning, utveckling.
Det samiska fångstsamhällets övergång till rennomadism i Lule lappmark. Akad avh. Arkiv avhandlingsserie 14. Lund (Malmö) 1982. - ISBN 91 85 118 680.

I förra numret av denna tidskrift anmälde jag Bo Lundmarks doktorsavhandling om astrala och celesta föreställningar bland samerna, en avhandling inom teologiska fakulteten. I det här numret skall jag recensera en doktorsavhandling av en annan Lundmark, med förnamnet Lennart. Den är till innehåll och metod så långt från allt teologiskt som den kan vara. Författaren till denna avhandling, som han kallar "Uppbörd, utarmning, utveckling", tillämpar nämligen den marxistiska historieforskningens metoder. Förf:s huvudtes är att den intensiva renskötelsen i Lule lappmark infördes på grund av det hårda skattetrycket från den svenska kronans sida i början på 1600-talet. Han menar, att allt som står i tidigare källor om tamrenar inte behöver innebära, att det var fråga om intensiv renskötelse. Han lyckas dock knappast bevisa sin tes, inte ens göra den sannolik, men han driver den skickligt och konsekvent. Även om förf alltså kanske inte lyckas bevisa sin huvudtes, gör han en nyttig undersökning av förhållandena i Lule lappmark vid 1600-talets början och lyckas i varje fall visa, att statsmakternas ingrepp måste ha haft betydande inverknings på samernas näringsliv. Det värdefulla i avhandlingen är väl snarast de genomarbetade tabellerna och de utförliga kommentarerna till dessa. Här finns mycket att hämta för den intresserade. Avhandlingen är värd att läsas inte bara av dem som är intresserade av samernas historia utan även av dem som intresserar sig för Övre Norrlands historia ur vidare synpunkter.

Tryggve Sköld

Erik A Nylander: Familjeregister för Själevads socken inkl Björna och Må socknar 1681-1785. Registret upprättat 1980 av Erik A Nylander. (Nr 2 i Örnköldsviks kommuns skriftserie, utgiven i samarbete med CEWE-Förlaget Bjästa, 1982. - ISBN 91 7542 062 7.)

Lokalhistoria och släktforskning har rönt ett ökat intresse under de senaste decennierna. Detta speglas även i en rad publikationer

som utgivits med ekonomiskt stöd från kommunerna. Ett exempel härpå är den nyligen utkomna boken "Familjeregistret för Själevads socken inkl Björna och Mo socknar 1681-1785" av Erik A Nylander.

Därmed har forskare med genealogisk och demografisk inriktning och särskilt släktforskare fått tillgång till ytterligare ett hjälpmedel för studier rörande Norrland. Atskilliga familje- och släktregister har tidigare upprättats för olika socknar under motsvarande tidsperiod. Somliga föreligger som handskrifter vid landsarkivet i Härnösand, medan andra kan erhållas i maskinskrivet utförande genom registreringscentralen i Ramsele. För 1800-talet kan även Demografiska databasens i Umeå material för valda socknar utnyttjas.

Familjeregistret för Själeved bygger på J A Sundbergs arbete, som kompletterats av författaren. Det innehåller huvudsakligen uppgifter om familjemedlemmarnas namn och tidpunkter för födelse, vigsel och död uppställda familjevis under byar och gårdar i likhet med de senare husförhörslängderna. Rekonstruktionen av familjerna baseras främst på ministeriellängderna, men även andra källmaterial har använts både för att täcka brister i dessa längder och för att fastställa boende- och gårdsägarförhållanden. Informationen om varje individ varierar dock påtagligt, från enbart namnet till en fullständig uppsättning data för individen själv och dennes äkta hälft(er) och barn inklusive styvbarn. Dessa variationer sammanhänger givetvis med källmaterialens beskaffenhet, men en annan faktor av betydelse är sannolikt flyttningar till andra socknar, även om omfattningen därav knappast kan bedömas.

En viss uppfattning om individernas inomsocknes flyttningar erhålls emellertid indirekt genom författarens lovvärda ambition att lokalisera individerna rumsligt så noggrant som möjligt. Samma individ kan således vara redovisad på flera ställen i registret, ofta som barn i en familj i en by eller på en gård och som förälder i en egen familj i en annan by eller på en annan gård. Genom hänvisningar av typen vartill/varifrån kan såväl en del av individens flyttningsrörelser som flera generationer av familjer följas. Däremot kan man inte ur registret utläsa tidpunkt för flyttning eller tidrymd för boendet.

Svårigheterna att fastställa individernas boende över tiden under denna period är nämligen betydande, vilket även framhålls av författaren. Mantalslängder, jordeböcker och domböcker har utnyttjats för detta syfte, men informationen i registret i form av källhänvisningar (typ, år) är mycket bristfällig. Generellt torde därför registret endast kunna tolkas så att huvudmannen eller -kvinnan i familjen vid något tillfälle varit bosatt i en viss by/på ett visst hemmansnummer. För gruppen bönder tillika gårdsägare kan dock förekommande uppgifter om ägande enstaka år tjäna som vägledning. För den icke-jordbrukande befolkningen, vilken listats under särskilda rubriker, är informationen mer bristfällig. Detta gäller t ex hantverkare, borgare (?), fiskare och lappar, men även båtsmännen, vilka sannolikt till viss del tillhörde jordbruksbefolkningen.

Utöver ovannämnda information finns - om än mer sporadiskt - anmärkningar eller listningar som ger inblickar i dåtida förhållanden ur olika aspekter. Ofta avser dessa fastigheterna, t ex

hemmansklyvningar, nybyggen, ödeläggelser och effekter av ryssbränningarna 1721. Vidare ges upplysningar om hur ägarbyte skett, t ex via arvslottning, försäljning eller byten. Sistnämnda förefaller f ö ha varit en osedvanligt frekvent företeelse, vilket utgör ännu ett indicium som vederlägger myten om ett stabilt samhälle. De individorienterade anmärkningarna gäller främst dödsorsaker i de fall särskilda omständigheter förelegat, t ex genom båtolyckan 1803 som synbarligen krävt åtskilliga offer bland vuxna och barn från Alnö.

Det omfångsrika familjeregistret för Själevad innehåller således en mängd upplysningar utöver de biologiska länkarna mellan individerna. Det möjliggör en rad tillämpningar utöver den släktforskning som måhända var dess ursprungliga syfte. Ur forskningssynpunkt är emellertid bristen på källhänvisningar ett besvärande problem. Tyvärr gäller det även åtskilliga andra sammanställningar av liknande slag. Andra betydligt smärre problem uppkommer ibland genom förkortningarna och oklarheter beträffande vilken individ en anmärkning åsyftar. För att underlätta läsarens sökande av individer redovisade på flera ställen kunde även utförliga hänvisningar ha tillämpats konsekvent. Ett annat önskemål är fler tematiskt redovisade upplysningar av tvärsnittskaraktär, t ex antalet födda, vigda respektive döda varje år enligt ministeriallängderna och antalet individer enligt övriga källmaterial berörda år.

Inez Egerblad

REDAKTIONELLT

VAD SKA ÅRSBOKEN HETA?

Vid sitt senaste sammanträde måndagen 29 november 1982 kunde styrelsen i Johan Nordlander-sällskapet liksom supermakter bara komma riktigt överens i en sak, nämligen att den inte var överens om vad årsboken bör heta i framtiden. Härmed går därför denna fråga vidare till medlemmarna.

Vi vill ha ett kort och talande namn på den bok som vi hoppas kunna ge ut en gång om året med samlingar av artiklar i norrländska ämnen, gärna över enhetliga teman, såsom i nästa bok: Norrbotten. Namnet bör på något vis vara förankrat i vår nordliga landsända, gärna symboliskt eller metaforiskt, men inte alltför långsökt, och inte heller studentikost vitsigt eller akademiskt lärdomssnobbigt, och inte alltför mycket taget i anspråk för andra ändamål.

På ovanstående grunder hade vi redan sorterat bort *Nornan* (upptaget), *Kams* (långsökt samt dåligt skämt), *Bottenskrap och renskav* (alltför vitsigt), *Norrländica* (snobblatin och upptaget), m fl namn.

Kvar till slutdebatten var fyra namn (här i bokstavsordning):

Andörja - ett norrländskt ord för 'skidspår' med vacker klang. Tyvärr finns i Nord-Norge, strax söder om Tromsö en icke obetydlig ö som heter *Andörja*. Den har över 1000 invånare. Utanför Andörja ligger den mycket större och mer kända *Andöya*.

Bore - ett mytiskt väsen som personifierar vintern och nordavinden. Namnet är nybildat av Olof Rudbeck d ä av latinets *boreas*, och *Borr* som var ett fornnordiskt namn på Odens fader. Vid mitten av 1800-talet var *Bore* namnet på en tidning i Stockholm. Senare har det i vårt land varit namn på försäkringsbolag och isbrytare och är väl delvis så fortfarande.

Botnia - latinsk namnform för *Botten*, som här syftar på landet på bägge sidor om Bottniska viken liksom också på själva det nordliga havet. Däremot väl inte på de landskap som omger Bottnenhavet? *Botnia* var bl a namnet på ett norrländskt hembygdsförlag i Umeå som drevs av Karl Fahlgren.

Koxiken - nordligt namn på lavskrikan, en stannfågel i Norrlands skogar och den rysk-sibiriska taigan, som ofta flyger fram klumpigt men tyst, och koxar på människor i skogen, i synnerhet om de har satt sig för att äta. Detta fågelnamn är lånat från samiskan till de svenska folkmålen i Norrlands inland, samt från finskan till vissa nordryska dialekter.

Det var de här fyra namnen vi inte kunde komma överens om. Somliga av oss underkände dem alla, andra av oss hade en favorit. Men vi vädjar nu gemensamt till JNS' medlemmar att dels meddela oss sina synpunkter på de fyra namnen - finns det något som Du skulle vilja ha? - och dels helst skicka oss nya och bättre namnförslag.

Adress: Lars-Erik Edlund, Institutionen för nordiska språk,
Umeå universitet, 901 87 Umeå.

O-KNYTT ELLER OK-NYTT
AV KARL-HAMPUS DAHLSTEDT

Det har visat sig att en del nya medlemmar har svårt att förstå namnet på vårt medlemsblad. Detta bör inte utläsas som *O-Kå-Nytt*, dvs som om det vore en reklamtidning för ett bensinbolag! Inte heller som *Å-Kej-Nytt*, som om det skulle vara något slags kontakttidning för unga sjömän eller annan ungdom! Utan just som dialektordet *O-Knytt* för något som är okänt, kanske övernaturligt. I våra norrländska dialekter ser *oknytt* ut som om det skulle vara sammansatt av den negativa förstavelser *o-* och formen *knytt* 'knutit' av verbet *knyta* i dess gamla svaga böjning. Jämför *fyrknytt* och *sexknytt* om timmerhus med fyra resp sex knutar. Det är emellertid möjligt att ordet rent historiskt (etymologiskt) har ett annat ursprung.

I detta sammanhang vill vi också rekommendera våra rabatterbudanden. Det är inget oknytt med dem! Både Cewe-förlaget i Bjästa och Två förläggare Bokförlag i Umeå har fina utgåvor av norrländska böcker, fastän av ganska olika slag. När Cewe lägger in ett eller flera inbetalningskort i OKNYTT, så tag inte illa upp! Det föreligger inget köptvång. Men det är mycket praktiskt att få skicka efter en bok på det viset - med rabatt och utan extra besvär och kostnader för postförskott el dyl. Och boken kommer direkt i brevlådan, om den inte är för stor, förstås. Det är inte så många av våra medlemmar som bor i trakten av Bjästa. Men desto fler i Umeå. De kan gå in personligen och hämta sina rabattböcker i Umeå Antikvariat på Västra Esplanaden, om de vill spara postförskottsavgiften!

JOHAN NORDLANDER - SÄLLSKAPET

Johan Nordlander-sällskapet, grundat 1979, bär sitt namn efter nestorn inom norrländsk humanistisk forskning. Sällskapet har till uppgift att verka i Johan Nordlanders anda. Det skall främja kontakten mellan å ena sidan forskare av skilda slag och å andra sidan institutioner som universitet, arkiv, bibliotek och skolor. Sällskapet skall vidare bl a utge källskrifter till Norrlands historia, folkliga kultur och språk samt publicera undersökningar inom dessa ämnen. Sålunda utger sällskapet en skriftserie. Den första delen i serien innehåller en biografi över Johan Nordlander, en bibliografi över hans skrifter samt ett antal uppsatser av Nordlanders hand. Sammanställningen är gjord av Lars-Erik Edlund. I skriftserien har även utgetts ett nytryck av *Övre Norrlands bygdemål* av Karl-Hampus Dahlstedt och Per-Uno Ågren. Vidare har utgetts en tredje del med titeln *Norrلänningar förr och nu. Från järnålderns Genebor till Multrä myror*. 1982 utkom sällskapets fjärde skrift *Från Finnmarker och Ådalar. Mellannorrländsk kultur- och socialhistoria från sju sekler*. Sällskapet utger också ett medlemsblad OKNYTT som utkommer med två omfångsrika dubbelnummer per år.

Medlemskap i sällskapet kan vinnas genom erläggande av årsavgiften 50 kronor (insättes på postgirokonto nr 439 25 05 - 6). Ständigt medlemskap vinnas genom erläggande av en engångssumma om 500 kronor. Sällskapets medlemmar erhåller OKNYTT samt årsboken. Johan Nordlander-sällskapet sammanträder minst två gånger per år, vanligen i Umeå. Vidare anordnar sällskapet årligen föreläsningar på ett par norrländska orter utanför Umeå.

OKNYTT. Medlemsblad för Johan Nordlander-sällskapet.
ISSN 0349-1706